

LETO III. - 1940

ŠTEV. 11

# OBZORJA

REVIJA  
ZA  
LEPOSLOVJE  
UMETNOST  
IN  
PUBLICISTIKO

## VSEBINA

Juraj Tjošč: DISONANCE PRED VIHARJEM — J. Caestus: MARTIALIS M. V.: EPIGRAMMATON VI, 53 — Miško Kranjec: ŽENITEV MATIJE BERDENA — Rajko Anžič: SKOZI ZIMO V POMLAD — J. Caestus: ORGANIZACIJA — Branko Rudolf: ROŽNA POLT — Dr. Vito Krajger: DELO LUIS-JA ADAMICA V ZDRUŽENIH DRŽAVAH SEVERNE AMERIKE — Anton Slodnjak: OB PETDESETLETNICI FRANCETA BEVKA — A. C.: OB POMEMBNI PETSTOLETNICI — OCENE

# Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in recenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba in celjskega Kulturnega tedna. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

---

## SPOROČILA UPRAVE:

Vse one, ki smo jim poslali revijo na ogled, prosimo, da nam jo vrnejo, ako je ne nameravajo naročiti. Lanske naročnike, ki naročnine še niso poravnali, prosimo, da store to čimprej, ali pa da nam takoj vse prejete številke vrnejo.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1939, naj pošlje na upravo din 12'50, z vezavo vred pa din 22'50.

---

## CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

## DISONANCE PRED VIHARJEM

JURAJ TJOŠ

Želel sem, da žito jaro  
bi že kmalu zelenelo.  
Zdaj je klasje težko, zrelo  
— v meni pa je tuga, jad,  
kakor bila je takrat...  
— — — — —  
Hujša tuga, hujši jad!

### NEKJE SO OSTALI...

Nekje so ostali:  
plug, dleto, pero in vas.  
Straža, zidovi  
so svet ločili od nas.  
V dalji ostale so  
gore, gorice, njive, potok,  
mati, brat, dekle,  
ženà sred otrok.

Vse to bo živelo,  
ker mora živeti,  
vsak mesec pisalo,  
da ne jenja dežiti,  
— a mi gazimo blato  
z okovanimi čevlji...  
Gazimo, gazimo,  
dokler blata in sebe ne zgazimo.

### BATALJONI SMRTI

Mi smo bataljoni smrti!  
Svet je eno samo veliko grobišče,  
po katerem s karabini, žarometi,  
objektivi, mitraljezi  
oko živega človeka išče...

Mi smo bataljoni življenja!  
Cvetje in trnje bo raslo, cvetelo,  
kjer bodo mitraljezi, karabini,  
mine, topovi  
napravili prostor za novo, veliko delo.

## GAZI, GAZI...

Gazi, gazi...

Gazi, gazi to panonsko blato,  
dokler ne boš vsega zgazil,  
dokler ne boš sebe zgazil,  
dokler ne boš zgazil in pogazil  
starega človeka,  
dobrega človeka,  
dokler ne boš zgažen in pogažen,  
ne boš sebe zgazil in pregazil...

Gazi,  
dokler ne boš zgazil  
žene in otroka,  
tisočernih,  
izrečenih ženi  
v radosti, trpljenju...

Gazi,  
dokler ne boš zgazil  
trav zelenih,  
pokošenih,  
ki si kazal jih rojeni  
deci in življenju...

Pregazi jih! —

In potlej naprej še gazi,  
gazi...

O ljubica,  
saj najin fant ni bil rojen  
za stari in zavožen svet,  
— od naju tisočkrat preklet,  
ki z blatom je, krvjo zgneten! —  
rojen je bil v nadeji lepših let.

Ne joči, ljuba, zdaj,  
ne tišči na srce otroka,  
ne bo, ne bo še vsega kraj.  
Za varstvo je premajhna roka  
— nikomur več je ne podaj!  
— — — — —

Gazi, gazi, redov Juraj Kruhan,  
gazi, gazi to panonsko blato.  
Škornji so ti težki, okovani,  
bluza siva, velika, ohlapna.

Gazi, gazi,  
dokler ne boš sebe zgazil  
in pregazil,  
da boš lahko dvignil karabin  
in preklal lobanjo, pasji sin!  
— — — — —

Gazi, gazi to panonsko blato,  
saj iz njega nikdar več ne zgaziš...!

— — — — —  
Natakimo na bajonet,  
prekleti, blagoslovljen svet!

## KO BODO TOVARIŠI ZAIGRALI...

Ko bodo tovariši zaigrali,  
strune na tamburah bodo drhtele,  
v nas bodo strune obmolkle zapele,  
ki bi utihniti morale v kali.

Pozabljeni meseci bodo brez žene,  
pozabljene roke, ki delajo, božajo,  
pozabljene prsi in lasje, ki vonjajo,  
pozabljeni dnevi te dobe ledene.

Pozabljene puške in mitraljezi  
bodo in kri, ki teče po svetu,  
pozabljena pesem: Dvigni se, lezi!  
Opili se bomo v čustev naletu  
brez plesa in vina, deklet in žene. —  
(Ne jezi,  
tovariš, se, da sem zapel ti v sonetu!)

#### DEŽ LIJE IN LIJE...

Dež lije in lije,  
vse dni in noči  
deži, deži,  
— a nekje v blatu  
zapet ko v komatu  
živ človek bedi.

Bedi...  
Le zakaj bedi?

Dež lije in lije,  
vse dni in noči  
deži, deži,  
— a nekje v blatu  
zadet z granato  
mrtvak leži.

Leži...  
Le zakaj leži?

Kaplje deževne  
pijejo kri,  
curki ledeni  
ližejo kri  
ko psi.  
Zemlja s človeško  
krvjo se poji.

Se poji...  
Le zakaj se poji?

Dež bo dežil,  
opral, razkrojil  
telo bo in bluzo,  
pesti,  
da ostala čelada  
bo le in kosti.

Kosti...  
— in razklenjene pesti!

### MARTIALIS M. V.: EPIGRAMMATON VI, 53

#### J. CAESTUS

Veder, zdrav in vesel je snoči še z nami večerjal,  
davi so klicali ga, pa je bil mrtev, že trd.  
Kaj se je možu zgodilo, vprašuješ, dragi prijatelj?  
V snu se prikazal mu je njegov telesni zdravnik.

# ŽENITEV MATIJE BERDENA

MISKO KRANJEC

Ko sta stari Berden in njegov sin zapustila mesto, kjer so jima postala tla prevročna, kakor bi rekli, in kjer ni bilo več tistih ljudi, ki sta jih imela kolikor toliko rada in bila nanje navezana, sta se umaknila na kmete. Stari Berden si je konec koncev želel to pot: saj je v davnih mladih letih prišel s kmetov. In če se je ozrl nazaj v življenje, se mu je zdelo, da je zamudil nekaj velikega in lepega. Življenje je minilo, ne da bi imel kaj posebnega od njega. Preživeti še teh nekaj let sredi zemlje, sredi tistih ljudi, ki so tako tesno povezani z zemljo, to je bila želja starega Ivana Berdena. In ko je zadel culo na hrbet, so se mu utrnile solze v očeh: nekoliko zaradi slovesa, kajti vedel je, da je večji del življenja s tem zaključen, nekoliko pa zaradi tega, ker bo videl tisti lepi svet, ker bo živel v njem, tisti svet, ki ni nikdar mogel zamreti, temveč se je vračal v njegove misli, kadar je ležal v Fischerjevem hlevu in lovil spanec.

Tudi Matija Berden je odhajal z velikim sproščanjem na kmete. Ko je postal kupinar, ta kričavi prekupčevalec s perutnino, je dovolj spoznal življenje na kmetih. Sicer pa zanj pot na kmete ni pomenila končnega cilja v življenju. Bila je samo prehodnega pomena. Trgovina, ki se je bil oprijel in za katero se je bil navdušil, je bila pač taka, da je moral živeti na kmetih. Perutnino gojijo samo kmetice, in čim bliže je vsem, tem bolje zanj. Deset let in morda še več bo treba preživeti na kmetih, dokler si toliko ne opomore, da začne z nečim večjim. Vendar je tudi to večje bilo v zvezi s perutninarstvom in kupinarstvom in je vse to spotoma razodel svojemu očetu tako le:

„Nekaj let bom moral pač prenašati kletko na plečih; potem si kupim voz in konja in bom prevzemal perutnino od drugih, manjših kupinarjev in jo prodajal dalje izvoznikom, bodisi v Čakovec, bodisi v Maribor. Potem pa bova nekega dne sama ustanovila tako podjetje in bova odkupovala perutnino od kupinarjev in kmetov, in jo bova izvažala v inozemstvo. Rad bi tudi postavil majhno tovarno, kjer bi predeloval perutnino in divjačino v konzerve. Vedeti moraš, da se vedno kaj pokvari, ali pa je kaj odveč in bi sicer šlo v izgubo. In kam s tem? V konzerve bova predelala tako stvar in prav drago se bo prodajalo. Take trgovine seveda ne moreš imeti na kmetih, temveč se bova potem takoj preselila v mesto, postavila hišo kje pri postaji; kajti brez železnice ni nič in preveč stane prevažanje do postaje. Tako bova naredila, da bodo vagoni lahko pomaknili na naš vrt; tam se naloži in od tam se popelje perutnina po svetu. Nad vsem pa bo stal velik napis: Berden Matija.“ Ker je oče nekaj pogrknil, se je Matiji zazdelo, da ni zadovoljen, ker je samo njegovo ime nad podjetjem

in je takoj popravil: „Saj tudi tvoje ime lahko pridam. Nemara bo tako bolje: Ivan in Matija Berden. Saj boš konec koncev tudi sam soudeležen pri tej stvari: nekak nadzornik boš. Zelo mi boš potreben. S tujimi ljudmi ni nič, zlasti ne spočetka; saj jim ne moreš zaupati. Prevarijo te in lepega dne se zaveš, da si zaigral. Sam pa vsega res ne bom zmogel, In nato se oženim, takrat, ko bo že vse postavljeno na trdne noge. Dobro, da me je Vrbanova Gitka odklonila, ko sem se ji bil tako neumno ponudil.“ Za trenutek je pomislil na tisto svojo nedavno ljubezen in kakor jo je zdaj tako ostro obsodil, ga je bolel kakor neuspeh sam tako tudi občutek, da doslej ni imel nikake ljubezni. Prevarila ga je bila najprej Matilda, potem pa spet Gitka. Zdaj bo dal slovo takim ljubeznim. „Posvetil se bom samo trgovini,“ je poudaril očetu. „Potem bomo že videli.“

Poiskal je veliko kmetijo blizu postaje na ravnini, kjer je udinjal očeta pri kmetu za delo pri hiši. Saj očeta zdaj mnogo ni potreboval. Tam si je tudi najel neko staro kovačnico, ki je niso več uporabljali, za svoje skladišče in svoje prebivališče. Za očeta je izgovoril toliko svobode, da bo njemu lahko delal po potrebi kletke.

Vse to je mnogo bolj zaudarjalo po revščini, kakor po bogastvu in prijetnem življenju. Res je imel Matija Berden denar, ki sta ga z očetom vzela trgovcu in židu Fischerju, toda s tem denarjem ni mogel kaj začeti, ker bi ga žandarji takoj ujeli. Denar je ležal zakopan, niti oče ni vedel zanj. Sicer pa ta ni hotel o njem nič vedeti: hudo mu je bilo celo, da se je bil udeležil tega zločina. Najrajši bi bil vse izpovedal in se rešil muke, ki ga je tlačila ves čas. Samo zaradi sina tega ni storil.

Stari je bil nad vse zadovoljen, ko ga je sin privedel na to veliko kmetijo in mu pokazal: „Tu boš poslej delal. In tam“, je pokazal sin z roko na staro umazano podrtijo z dvema zakajenima oknoma in z velikim napuščem, „je moja trgovina“. Pri tem se je nasmehnil. Stopil je proti podrtiji in oče je šel za njim. „Kovačnica je bila nekoč, zdaj pa kurnik, skladišče in pajčevine so se nabrale po kotih. Malo boš očistil, če boš imel kaj časa. In v en kot mi boš nastlal slame. Govoril sem s kmetom in mi je dovolil. V nedeljo pa boš napravil nekaj podolgovatih kletk, kjer bom shranjeval perutnino. Kasneje, morda že za kak teden, bom kupil žično ograjo in ogradil en kos vrta ob kovačnici, da bo perutnina prosta.“

Tako sta tudi napravila; stari je nekoliko očistil kovačnico; kaj pa, stene so ostale umazane, ocrnele, kakor jih je bil pred mnogimi leti zapustil kovač. Tudi oken ni mogel očistiti. Toda starega Berdena to ni mnogo motilo: mislil je bolj na to, da ima sin streho in se bo lahko ukvarjal s trgovino; sam pa je tudi preskrbljen, in bo živel na kmetiji, sredi tistega stvarstva, ki ga je še edino zanimalo. Zvečer je bila v enem kotu poslana slama: to bo postelja Matije Berdena, tistega Berdena, ki hoče nekoč postaviti tovarno in imeti izvozno podjetje za perutnino.

Stari Berden se je lotil dela pri kmetu: poslali so ga v hlev, h konjem in h kravam. Tega si je tudi želel. Na konje se je razumel, a tudi krave mu niso bile tuja stvar. Tu bo delal ves dan. Zvečer pa bo po opravljenem delu stopil k sinu v kovačnico, da se bosta pomenila o preminulem dnevu. In ko bodo ljudje spali, bosta s sinom delala velike načrte za bodočnost.

In ko so ljudje legli pri Bacu, kakor se je imenoval kmet, pri katerem sta se ustavila Matija in oče Berden, ko so krave polegale in začele prežvekovati, ko so se težke kobile pomirile, ko so v veliki sobi ugasnili luč in legli, je oče Berden stopil h kovačnici in zganil duri. Matija mu je odprl in ga povabil k sebi na slamo.

„Ali boš malo pil?“

„Kaj pa imaš?“ je vprašal oče.

„Žganje.“ Pomolil mu je steklenico z žganjem.

„Kaj misliš piti?“ je vprašal oče, ne da bi mogel videti sinov obraz.

„Ne,“ je odvrnil sin in se nasmehnil. „Kupil sem nama, da bova imela delj časa. Včasih se bom utrujen vrnil, in še večerjati se mi ne bo ljubilo. A tudi ti sam boš potreben požirka tu in tam. Saj vem, da ga kmet ne da, kadar bi se ti zahotelo. Tu pod slamo bo steklenica, kadar boš žejen. Pokazal ti bom, kje spravljam ključ.“

Vsak sta še dvakrat potegnila iz steklenice, na kar jo je Matija vtaknil pod slamo pod zglavje. Potem sta obsedela brez besede, kakor sta često presedela v Fischerjevem hlevu in sanjara, dokler naposled oče ni vprašal:

„Ali si zastran trgovine uredil vse potrebno?“

„Sem,“ je pritrdil Matija. „Našel sem nekega trgovca, ki mi bo odvezal; zaenkrat bo prihajal z vozom. Rekel pa mi je, da bom spomladi začel s tovornim avtomobilom. Takrat ne boš mogel več biti v službi pri kmetu. Moral boš prebirati jajca, paziti na perutnino in nalagati na avtomobil, če mene ne bo doma.“

„Ali bo Bac dovolil, da bo prihajal k njemu avtomobil?“ je vprašal oče in ga je zaskrbelo.

„Plačal mu bom. Če mu pa ne bo ugajalo, nič ne de. Bom že našel kaj primernega. Pa se bova preselila. To naj te ne skrbi. Če bova kaj potrpeča, trgovina pri tem ne sme nič trpeti...“ In kakor bi se bil zasanjal, je nadaljeval nekoliko tiše: „Potrpeti bova morala. Vse to bo minilo. In potem ti bo dobro. Ko se boš spominjal nazaj, se ti bo lepo zdelo. Morda se ti je zadnjič zdelo neumno, ko sem ti govoril o tovarni. Mislil si si: mlad je, se bo že spametoval. Toda jaz bom dosegel vse to: imela bova izvozno podjetje, trgovino za perutnino in divjačino. Tam boš imel službo nadzornika. Nič dela tako rekoč. Toda če bo tudi kaj dela: imel boš veselje, ker boš vedel, za kaj delaš. V nedeljo pa se boš opravil gosposki in lahko boš šel v mesto, v kavarno, v gostilno, med gospodo boš spadal. Ne boš več hlapec.“



Stari Berden je požiral sinove besede, kakor bi pil prijetno pijačo. Naj je bilo na videz vse še tako neumno, ali mar nista že dolga leta živela od teh prelepих sanj, po katerih se kasneje nista nikdar spraševala, ali so se uresničile, ali pa so ostale samo plod trdega ležišča v smrdljivem hlevu. Resničnost ju ob takih večerih ni prav nič brigala.

„Ne želim si prav nič, da bi hodil med gospodo,“ je odvrnil oče. „Tudi ne želim, da bi nosil trd ovratnik in svilen ovratnico. Toda, če se nama bo kdaj bolje godilo, bom res iz srca vesel. Pa ne zaradi sebe. Vajen sem vsega in že zdavnaj vem, da na svetu ne bom dosegel raja nikdar; želel bi pa, da se vendar spremeni, da bo tebi nekoč življenje lažje in bolj naklonjeno.“

Spet sta se zasanjala. V kletkah se je zganila kokoš in nekaj zavreščala. To ju ni prav nič motilo v sanjah.

„Kako si zadovoljen s službo?“ je naposled vprašal Matija in s tem povedal, da je sanjarjenja konec.

Oče je pomigljaj z rameni, česar sin ni videl. Potem je odvrnil: „Bo že. Delam. In saj rad delam, res, pravo veselje me navdaja, ko lahko delam. Kake kobile ima! In kake krave. Sploh čudovite živali imajo pri hiši. Če pogledaš v hlev, vidiš, kako se vse ziblje: mlade telice, mlade krave, žrebeta. In če pogledaš v svinjak, se tudi ne moreš načuditi!“

Matija je kimal. „Kako pa ljudje?“

„Ljudje so pač, kakor so že ljudje: malo kričijo, zapovedujejo. Sicer pa so dobri. Stari me je danes povabil v klet in mi pokazal sode vina. Tudi okušati mi je dal. Tudi v kleti samo bogastvo. Novi sodi.“

„Kaj pa gospodinja?“

„Dobra ženska. Malo zapovedujoča. A v sobi ima lep red: čisto je, da ni praška, kakor bi stopil v gosposko sobo. Bil sem tudi že na njivah. Lepe njive, tako raste na njih, da kar vidiš. Nekaj takega bi si kdaj v življenju še želel. Vsaj kak vrt.“

Matija je pokimal. „Ko bova imela vse, boš imel tudi vrt. Lep vrt ti bom dal urediti, da boš imel veselje z njim.“

Spet sta mislila vsak na svojo stran. Potem se je oče dvignil, rekoč: „Pozno je. Spat moram, da ne bom dremal zjutraj pri delu.“

„Na, če še enkrat potegneš.“ Ponudil mu je steklenico in oče si ni mogel kaj, da bi še enkrat pritaknil steklenico k ustom.

Matija je zaprl za očetom in legel na slamo, oče pa je za trenutek postal na dvorišču, kjer je bil čudovit mir, ozrl se je po hiši, po vrtu, in naposled po zvezdnem nebu, kakor bi hotel tam videti zapisano usodo svojega sina. Zvezde so migotale, toda z njih ni razbral prav nič.

Odprl je duri na hlev in naposled legel na slamnato ležišče.

Sledili so jesenski dnevi, polni dela. Oče Berden moško stopa za plugom in ne glede na svoja leta in ne glede na to, da v življenju ni bog ve koliko

držal za ročice, obrača črno, mastno prst. Pipa mu visi iz ust; včasih zakriči nad kobilami; skoraj brez pravega vzroka. Bolj iz veselja nad vsem tem, kakor pa iz nujnosti. Za njim vrane pobirajo črve. Tako delo se nadaljuje iz dneva v dan. Jesenski vetrovi vlečejo prek praznega polja, gozdovi in travniki onstran polja so orumeneli. Sinje nebo, z belimi meglicami se sklanja nadenj, kakor bi mu pošiljalo novih, še lepših sanj, kakor mu jih že prinašajo jesenske noči.

Matija odhaja vsako jutro na vse zgodaj. Zadene si kletko na pleča in se zgubi v vasi. Vrača se šele zvečer, utrujen, toda ne ubit in ne brez nove velike volje do življenja. Res si je bil ogradil majhen kos sveta z žičnim plotom ob kovačnici, kamor spušča perutnino, da ne poseda ves dan v kletkah, kjer bi shujšala. Mlade jarice in petelini se sprehajajo po tem prostoru, kjer imajo natreseno proso in koruzo, in v kopanji vodo.

Vse to mora oskrbeti oče, zakaj Matije ni ves dan doma. Spočetka je Bac sicer nekaj godrnjal, in godrnjala je tudi Bacova žena, ko pa sta videla, da stari pri delu nič ne zamuja, temveč se še bolj žene, in naposled, ker jima je Matija še dokaj dobro plačeval za kovačnico in prostor, sta dovolila, da je oče mimogrede poskrbel tudi za perutnino.

Vsak teden dvakrat se pripelje veliki trgovec z vozom in z mnogimi kletkami. Takrat je Matija doma, da preda perutnino in jajca. Ves dopoldan nalagata perutnino in potem delata račun.

Počasi se nabira Matiji denar, toda nabira se, kar stari dobro ve. Zlasti pa se nabira, ker je Matija naravnost skopuški. Niti sebi ne privoščiti ničesar. Vse vloži samo v trgovino. Vse zato, da se bo nekoč nabralo še več denarja. Edino, česar oče ne pogreša, je žganje, katero vedno počiva pod Matijevim ležiščem.

Nekega večera, ko sta spet sedela na Matijevem ležišču, in ko je Matija podnevi prodal vso perutnino in vsa jajca, je ta posvetil z električno svetilko ter jo izročil očetu:

„Drži jo malo.“

Oče je svetil s svetilko, Matija pa je od nekod izpod ležišča privlekel denarnico. „Kaj misliš, koliko je v njej?“ je vprašal očeta. Oče je posvetil na denarnico, videl, da je debela, in bolj kot bi ugibal, ga je obšlo prijetno zadoščenje. Kaj malega ni moglo biti v njej.

„Kaj vem“, je odvrnil oče, „vidim, da je precej.“ Matija ni čakal, da bi oče še dalje ugibal. Odprl je denarnico in pred očetom je ležal v denarnici šop bankovcev, lepo urejenih.

„To si prislužil?“

„V teh mesecih. Dobro je, ne?“

Oče je spet prikimal. Bilo je res dobro. Kaj takega ni mislil nikdar. To je skoraj presegalo vse tiste mnoge sanje, ki jih je snoval poslednja leta v Fischerjevem hlevu in tu na slavnatem Matijevem ležišču, ali na svojem

ležišču v hlevu. Čeprav so bile sanje še tako velike in lepe, ta resničnost, čeprav manjša, jih je vendar le preseerala, že po samem dejstvu, da je bila nekaj trdega, oprijemljivega.

„Poleti bom kupil konja,“ je nadaljeval Matija zamišljeno in mirno, kakor bi govoril zase. „Z Bacem bom govoril, če mi da prostor v hlevu za konja. Ako ne bo hotel, pa pojdeva. Povem ti, da potem ne boš več služil. Kajti potrebno bo, da boš delal pri meni. Vsega ne bom zmogel. Že zdaj bi te najrajši vzel iz službe. Pri meni bi bil v večjo korist. Vendar do poletja ostaneš. Naj bo, kakor je. Potem začneva bolj na široko. Menda si predstavljaš, da se često na smrt utrudim s to prekleto kletko na hrbtu. Včasih me obide, da bi vse vrgel v jarek ob cesti in odšel kam po svetu. Ali se ti ne zdi, da bi se tudi v svetu dalo živeti? Često mislim na to, potem pa se le premislim; ne vem namreč, kako naj bi se v svetu povzpел kam naprej. Denar, ki ga imava, ni dovolj za kaj velikega. Premalo imava. Ko dčzenem, da imava premalo denarja, mi je strašno hudo. Potem nekaj časa premišljam, a nič pametnejšega ne vidim, kakor da spet zadenem kletko na hrbet in jodlam po vasch. Zdaj je že bolje, ker sem trdno odločen, da bom kupil konja in voziček. Ti boš doma oskrboval, jaz pa po svetu. Poleti bo tudi prekupec začel voziti z avtobusom. Moj zaslužek se bo podvojil, ko bom imel konja; saj bom lahko ves dan kupoval. In ne samo eno kletko, temveč jih bom imel več; na hrbet pa pri najboljši volji niti večje ne morem deti, kot jo nosim. Že ta je tako strašno težka.“

Kletka je bila res težka, zlasti kadar jo je napolnil s perutnino. Oče ni bil slep, da ne bi videl, kako je fant shujšal; nekoliko je bilo res krivo, ker je neprestano tuhtal, kako bi se prikopal višje, in si niti ni upal bogve koliko privoščiti, še več pa je bila kriva kletka, ki ga je tlačila in mu že hrbet močno skrivila, da je bil od zadaj videti kakor starec.

„Moral bi si kupiti dobro jesti“, je menil oče. „In tudi bi si lahko mnogo privoščil. Meni kupuješ žganje“, je nadaljeval oče, „sam pa najbrž stradaš. Misliti moraš naprej. Mlad si, ne smeš se prezgodaj ubiti.“

„Do poletja moram potrpeti“, je odvrnil Matija trdno, a odločno. „Vse sem premislil in nič me ne bo odvrnilo od tega.“

Pomlad je šla preko njiv in stari Berden jo je doživljal sredi polja; podvihal si je rokave, da mu je koža še bolj ogorela, kakor je bila že sicer rjava od starosti. Škrjanci so mu peli, in pele so mu druge ptice; in rože so zanj cvetele. Mnogo velikega zadovoljstva je našel v takem življenju in v takem razkošju. Nič večjega si ni želel. Njegovo življenje je našlo svoj veliki smisel in pomen. To, kar je zamudil v mladih in moških letih, je našel zdaj na starost. Ni spraševal, za koga dela in če ne dela preveč za tako plačo; vse to je bilo zelo postransko; glavno je bilo, da je lahko delal. Že so zorele trave, že so kosci brusili in klepali kose, že je dišalo novo seno

na travnikih in na vrtovih, in s staj, kamor so kmetje spravljali mrvo. Že je zorelo žito in prvo sadje po vrtovih, ko je Matija rekel očetu:

„V nedeljo odideš od Baca.“

Oče se ni začudil. Povprašal je samo: „Kam pojdeva?“

„Neko prazno hišo sem našel, pa sem jo najel.“

Oče je kimal. Ničemur se ni mogel čuditi; saj je bilo vse tako preprosto in po Matijevih načrtih.

„Kje bom pa delal? Ali si mi našel tudi kako službo?“

„Ne. Čemu ti bo služba, ko te sam potrebujem. Perutnino boš pazil in oskrboval. To bo poslej tvoj opravek.“

„Kaj potem ne bom več delal, oral, kosil, kopal in podobno?“

„Ne.“

To je očeta močno potrlo. Sklonil je glavo in se zamislil. „Težko mi bo. Tako sem se navadil na delo na zemlji.“

„Nič si ne ženi k srcu. Majhne grede so pri hiši, te boš lahko prekopaval, kolikor se ti bo zdelo. Kadar ti bo dolgčas po takem delu, boš vzel rovnico in lahko začneš znova prekopavati, ne glede na to, ali že kaj rase, ali pa nič. — Sicer pa, zastran dela se res ne vznemirjaj. Dovolj ga boš imel s perutnino. Tudi v tem boš našel zadovoljstvo. Ko pa boš tega sit, lahko res delaš na vrtu. In ako kaj prideláš, nama bo kar prav prišlo. Kako solato, krompirček, zelje, paradižnike, fižol in grah in še kaj drugega.“

Nič ni pomagalo, v nedeljo se je stari Berden poslovil od Baca. Možak ga je še enkrat povabil v klet in mu dal pokušati vino. In ko mu je stisnil roko, je rekel:

„Berden, bili ste dober delavec, žal mi je, da greste. Pa kaj hočem, ko je vaš sin tako trdoglav. Ali bo prišel zelo visoko, ali bo padel strašno nizko. Rad ga nisem imel nikdar. Vas pa sem zelo cenil. Ne bom ga dobil delavca, kot ste bili vi. Vam bi zaupal vse gospodarstvo in me ne bi skrbelo.“

Žalosten je odhajal stari Berden na novi dom, v katerem zdaleč ne bo tako, kot je bilo pri Bacu, kjer je bilo veselje delati. Ali pa se bo tudi temu privadil? je mislil spotoma. Morda pa je res potrebno. Mora pomagati sinu, kjer sam ne opravi. Ne, še na misel mu ni prišlo, da ne bi šel z Matijo. Čutil je ta trenutek, da pojde z Matijo do kraja; kamor že. Ne, samo ene poti z njim ne pojde več: tiste poti, na katero je nekoč nekako nepremišljeno, skoraj slučajno in po nesreči padel: ko sta oropala žida Fischerja. Take poti noče nikdar več. Vse drugo pa bo prenesel, pa bodi potem že zadovoljen ali ne.

Toda v novem domu ga je čakalo nemajhno presenečenje: na zelenem, zagrajenem vrtu se je pasel še dokaj lep konjiček. Pred skednjem je stal koleselj, ki ga je Matija pravkar nekaj popravljal. Pred hišo, kamor je človek lahko videl iz sobe, je bila žična ograja za perutnino. Dalje od tod

so res bile zagrajene gredice, zdaj zanemarjene in opuščene, plot na pol razdrt; gredice niso bile razdeljene in zasajene vsake s čim drugim, pač pa zarastle z visoko travo. V vsem se je zrcalila izredna zanemarjenost.

Oče je vrgel pogled na to podobo: hišo, vrt, konja in voz in vsa ta podoba je bila še kolikor toliko prijetna.

„Potreben bom tu“, si je rekel, preden je stopil na vrt. „Že vidim, kaj vse me čaka.“ Videl je tudi tisto, česar oči niso mogle videti, ker je bilo skrito. Potem je odprl duri s ceste in vstopil. Obstal je ob Matiji, ki se je ukvarjal s kolesljem, ne da bi opazil očeta, ki je držal svojo culo v roki.

„Si le prišel?“ je rekel naposled sin in se nasmehnil. Videti je bilo, da je vesel očetovega prihoda. „Odloži to culo. Drugič ti bom moral kupiti kovčeg, da ne boš hodil okoli kakor berač. Gospoda moraš igrati.“

„Pusti neumnosti“, je resno odvrnil oče. „Rad bi si ogledal voz in konja. Potem seveda tudi hišo, da bom vedel, kje bom poslej živel.“

„Le oglej si“, je pritrdil Matija. „Sicer pa ne smeš misliti, da je z vsem tem že končano. Tudi to je začasno. Ta hiša ni najina. In ne misli si, da se bom zadovoljil z nečim takim, čeprav moram priznati, da mi je v nekem pogledu zelo všeč. Toda kako trgovino naj tu vodim, razen te majhne? Ta voz in konj nadomeščata tovorni avtomobil in železnico. Hiša je na mestu trgovskega prostranega poslopja. Grede so kar tako zraven; nekdo jih je nekoč uporabljal. Zdaj bodo tvoje. Sicer pa že vidim, da bova v novem svetu, kamor se bova nekoč preselila, morala prav tako imeti gredice. Ne zaradi mene, temveč zaradi tebe; in poleg različnih priprav, ki spadajo v tak obrat, kakršnega hočem postaviti, bom moral najprej kupiti motiko in rovnico zate ter solatno seme.“ Veselo se je zasmel, kar ni bila njegova navada. Očetu se je zdelo, da je kljub vsej zagrenjenosti, ki ga navdaja, ta trenutek šinilo iz njega nekaj velikega in lepega, nekaj takega, pri čemer se človek nehote sprosti, čeprav za en sam trenutek. Takega bi ga želel često videti.

Ko sta si vse ogledala, otipala konja in ga pogladila, kakor je že potrebno pogladiti konja, sta stopila v sobo. Zdaj se je stari še bolj začudil: miza je bila bogato naložena najrazličnejših dobrih stvari; tudi steklenica z vinom ni manjkala.

„Kaj nemara koga pričakuješ?“ je vprašal oče in pogledal sina.

„Pričakoval sem,“ je odvrnil Matija in se dobrodušno nasmehnil.

„Koga pa, ako te smem vprašati?“

„Tebe vendar,“ je odvrnil Matija vedro in jasno. „Koga naj bi sicer čakal? Sedi in vzami, kar se ti zaljubi.“

Stari Berden je obstal, kakor je vstopil. Za trenutek ga je obšlo prijetno in lepo ganotje; in če bi se bil zdaj obrnil k sinu, če bi ga bil prijel za roko in mu jo stisnil, bi bilo to samo po sebi umevno. Toda nič tega ni storil. In

tudi to je bilo samo po sebi umevno. Matija je videl, kako je oče samo pokimal in šele čez čas stopil naprej; ta trenutek je bil premislil vse.

Sedla sta za mizo. Skozi okna je padalo poletno sonce: skozi eno na mizo, skozi drugo na eno posteljo, na katero se je oče ozrl za trenutek.

„Tvoja je,“ je rekel sin, ko je ujel očetov pogled. „Poslej ne boš spal več v hlevu. Posteljo boš imel. — Koliko let si prav za prav spal v hlevu, da nisi legel v posteljo?“ je vprašal sin, kakor bi se hotel šaliti.

Oče je molčal nekaj časa, potem je dejal: „Tega ti pri najboljši volji ne morem povedati. Če bi me pa vprašal, kolikokrat sem spal v postelji, bi ti lahko naštel vse noči na prste obeh rok. Na slami me je mati rodila, na slami sem doraščal, na slami sem ljubil. Samo ko sem se oženil, sem nekajkrat spal na postelji. Toda, kaj hitro so mi dali slovo; vrnil sem se na slamo.“

Matija je kimal. Nato je dejal: „Če bi bil počasen in previden, bi te najbrže moral posnemati v tem pogledu. Ampak ne misli, da je to moj cilj, da bom spal na postelji. To je samo mimogrede. Tebi pa se bo prilegla.“

Oče je odkimal, rekoč: „Bojim se, da se je ne bom mogel privaditi.“

Vsemu se je stari Berden privadil, postelji pa res težka. Čeprav se ni za stalno preselil tja, je le često spal tam. Matija je malo zagodrnjal, potem pa pustil očetu to navado. Sicer pa mu je bil oče tolik pomočnik pri delu, da mu ne bi mogel reči žale besede. Lahko je pripeljal perutnine, kolikor se mu je zdelo, in kolikor je je mogel kupiti, vedel je, da jo bo oče imel na brigi. Res se je stari Berden brigal za te stvari z veliko ljubeznijo. Oral sicer ni več, toda gredice so bile tu, in nekaj malega je vsejal, čeprav je bilo kasno poletje. Toda saj je tudi perutnina bila živa stvar in lahko je med njo iskal svojih prijateljev, ki so se mu kaj kmalu privadili. In le prečesto mu je bilo hudo, da je Matija tako brez srca pobasal slednjo putko ali jarčko, ko je zavoziil na njun vrt avtomobil, da so nalagali.

„Ali ne bi te pustila pri hiši?“ je nekoč poskušal oče, ko je Matija pograbiil lepo prijazno jarčko.

„Zakaj?“ je vprašal Matija in pogledal očeta.

„Tako pridna je,“ je odvrnil oče.

„Ah, saj jih je mnogo na svetu tako pridnih. Kupil ti bom drugo, ako že res hočeš.“ In jarčka je odšla v velike kletke na tovornem avtomobilu.

Ko se je oče potem, ko sta ostala sama, nekoliko kujal, je vprašal Matija: „Pa se menda ne jeziš zaradi tiste jarčke?“

„Kaj me briga jarčka!“

Matija se je nasmehnil. Ko se je naslednji dan pripeljal in sta spuščala kokoši v zagrajen prostor, je Matija vzel iz kletke dve jarčki in petelinčka, nekake pritlikavce, in jih spustil na vrt. Bili so že dorastli, toda čudovito majhni, z velikimi repi. Petelin je komaj obstal sredi zelenega vrta, pa je že zaspal. Jarčki pa sta takoj začeli iskati po vrtu zrnja in črvov.

„Zakaj pa si tiste izpustil?“ je vprašal oče, ko je gledal majhne kokoške. „Te bodo poslej tvoje. Lahko si jih privadiš, da ti bodo zobale iz roke... Vse, kar pa bo spuščeno v ta prostor, pojde v trgovino... Ni treba, da bi sklepal z njimi kako prijateljstvo.“

Oče je razumel; nič mu ni ugajalo, in kakor se je spočetka razveselil majhnih kokošk in petelinčka, ki bodo poživiljali vrt, ki bodo lahko svobodno šli, kamor se jim zdi, ga je zdaj minilo pol veselja. In ko je Matija to razumel, je rekel:

„Že vidim, da ne boš mogel biti za nadzornika v mojem bodočem podjetju, kjer bodo nekateri ves dan klali perutnino. Lepe in grde, prijazne in bolj divje.“

Na videz je prišlo med nju nekaj, kar je kalilo tiste lepe odnose, ki so ustvarjali iz nju svojevrstno razumevanje in skladnost. Ves teden se je stari Berden kujal. Delal je z očitnim nerazpoloženjem, nekam prisiljeno. Tako delo ga ni nič veselilo. Na slednjo Matijevo besedo je samo nekaj zagodrnjal. Tudi nista te dni nič sanjarila, kakor sta bila vajena nekoč; sicer pa se je tisto sanjarjenje samo po sebi nekoliko uneslo; saj si stari Berden višje ni želel; z življenjem, kakršno je bilo v tej hiši, bi bil prav zadovoljen, da ni prišlo do tega nesporazuma med njim in sinom.

„Ne morem te gledati takega,“ je dejal Matija dober teden kasneje. „Vidim, da si se naveličal tega življenja. Nočeš in nočeš razumeti, da se ne ukvarjam s kmetovanjem... Našel sem ti službo, dobro in nič pretežko. K neki vdovi se boš preselil in če si boš znal urediti življenje, boš skoraj za nekakega gospodarja. Zelo mnogo zemlje ima. Tam, upam, boš zadovoljen. Lahko boš delal, kar boš hotel.“

Očetove oči so obvisеле na Matiji. Tako daleč ni hotel nikdar. Le kaj je Matiji prišlo na misel, da je tako ukrenil?

„Ali si se me naveličal?“ je vprašal jedko, a tudi otožno.

„Tisto ne. Nasprotno. Toda kak pomen ima, da se mučiš tu, kjer te nič ne veseli? Rad bi te videl bolj veselega, a tudi zadovoljnega. Ko boš spet oral, mislim, boš bolj razpoložen. Manjkalo ti ne bo ničesar. Če si ne boš dovolj prislужil, ti bom dodal, kolikor boš potreboval zase.“

Oče je kimal. „Kaj pa boš ti? Saj sam ne boš mogel.“

„Pomoč si bom vzel,“ je odvrnil Matija odločno. In ko ga je oče še pogledal, kakor ne bi razumel, je dejal odločno: „Oženil se bom. Da,“ je poudaril in nadaljeval počasi in jasno, „oženiti se mislim. Tako ženo si bom vzel, da bo ves dan stala med perutnino, če je potrebno.“ Oče je pogrknil.

„Pa če ostanem tu?“ je vprašal oče.

„Čemu bi se mučil tu? Jaz potrebujem človeka, ki bo opravljal vse delo, če že ne z veseljem, pa vsaj z zavestjo, da mora tako biti.“

„Ne bom se ti vsiljeval,“ je zagodrnjal oče.

„Ni treba, da bi se mi vsiljeval,“ je odvrnil Matija, ko je zaslutil,

da je očetu težko zapustiti ta dom. „Veš, da nihče bolj kot jaz, ne bi bil vesel, če ostaneš. Tebi lahko zaupam, da pojde vse dobro. Ničesar ti ne bo manjkalo. Glej, zdaj prevzemam perutnino od majhnih prekupcev, tudi domov bodo prinašali in povsod ne morem biti. Celó izplačevati bo treba včasih.“

„Saj nisem rekel, da ne ostanem,“ je konec koncev izstisnil iz sebe oče. „Toda mislim, da se ti tudi ženiti ni potrebno.“

„Na ženitev kot tako niti ne mislim,“ je pohitel Matija, ko je videl, da se je oče omehčal. „Vendar, če ostanem sam, moram tudi to napraviti in to čim prej. Če pa ti ostaneš, potem preložim. Saj tako nisem mislil na ženitev, vsaj za zdaj ne, razen če bi me ti prisilil k temu s svojim odhodom. Oženil se bom že kasneje; ko bom imel kaj denarja, da bom dobil ženo, ki bo bogata. Saj si lahko misliš, da brez denarja nikamor ne prideva.“

Kakor je bil oče vesel, da se je vse tako uredilo, in da se Matija še ne bo oženil, ga je vznemirjala njegova misel o bogati nevesti. To mišljenje, ki ga je zdaj zasledil pri Matiji, mu je bilo novo in nekam grdo. Vedel je, da se bo Matija nekoč oženil, pripravil se je na to, čeprav je vedel, da bo takrat izgubil svojega sina, toda tu ni bilo mogoče kaj drugega. Vendar pa ženitev samo zaradi denarja in načrtov, ki jih Matija nosi s seboj, ni bila lepa stvar.

Nerazpoloženje, ki je vladalo v hiši, se je poleglo in že naslednji dan sta pozabila, da je sploh kaj bilo med njima. Oče se je tudi zavedel, da je njegov prostor samo ob Matiji: nikdar ne bo smel od njega, naj se zgodi kar koli.

Ostal je in se prepričeval, da se mora sprijazniti tudi z nekoliko nevsječnimi stvarmi. Vse sile je vložil v Matijevo trgovino in zdaj mu je postal res odličen pomočnik: trgovina doma je ležala na njegovi skrbi. Prevzemal je perutnino od majhnih kupinarjev, kakršen je bil nekoč Matija, dokler je še nosil kletko na hrbtu, prevzemal je jajca od žensk, ki so se bavile s tako trgovino, a tudi od ljudi, ki so poslej sami nosili k njima na prodaj, kar so imeli, ker sta Berdena bolje plačevala kakor v trgovini. Skrbel je, da je imela perutnina vedno dovolj jesti, da je imela v kopanji čisto vodo. Vmes je delal nove kletke, ki sta jih potrebovala vedno več. Čistil je hlev za konjem, malo pobrskal po vrtu, ko pa ni imel več nikakega dela, je sedel na poslednje jesensko sonce, si prižgal pipo in se zasanjal.

Ustvarjal je v mislih lep svet, v katerega odhaja Matija. Ne tolikanj zaradi sebe, kolikor bolj za Matijo, ki je bil še mlad, in ki ga je še čakalo življenje.

Ali ne bo ta Matija Berden, njegov sin, nekoč res imel velikega podjetja kje v mestu? Že je videl veliko trgovsko hišo ob železnici (da mora biti ob železnici, o tem ga je prepričal Matija). In tisti zanikrni Matija, ki se je še pred leti potepal po zakotnem mestecu, pobiral cigaretne odpadke,



kvartal, se potepal in lenuharil, tisti Matija je postal velik gospod, ki ga vse spoštuje.

Ali ni to tisti veliki sen, ki ga je sanjal nekoč mladi Ivan Berden, ko je odšel v svet? Seveda nekoliko spremenjen. Toda Ivan Berden, ta ki sedi tu na soncu, ni nikdar dosegel nič velikega. Zdaj se sanje vračajo in se uresničujejo.

Zopet in zopet pa mu je prišla Matijeva grožnja, da se bo oženil. Mar ni vedel, da bo nekoč tudi to prišlo, da bo nekoč ženska posegla v njuno življenje, pridobila Matijo in tedaj bo on, oče, ostal sam na svetu. Ali je bila ženska v njunem življenju potrebna? Nikdar ni spraševal Matije, če ima kje dekleta, če zahaja morda samo mimogrede k njim. To so bile več ko naravne stvari. Matija je bil prikupen fant za oko in lahko si je oče mislil, da si bo že znal poiskati dekle. Vse kaj drugega pa bi bilo, če bi si izmislil, da bo kako žensko privedel v hišo. Z njo bi prišla samo zmešnjava. Ženska ni mrtva stvar, ki bi jo postavil v kot in bi tam čakala, da se ozreš na njo; ženska je živa stvar, ki ima neskončne zahteve in želje. Nenasitna je kakor brezdno, dokler ne požre tudi tebe.

Naj ima Matija žensk, kolikor hoče, toda naj jih ima v svetu. Kadar pa bo ženska stopila v hišo, med nju, takrat on pojde stran. Za dva tu ni prostora.

(Se nadaljuje)

## SKOZI ZIMO V POMLAD

RAJKO ANŽIČ

### 1.

Na lepem je zagospodarila zima. Skraja je sneg pobelil samo vrhove gora, potem ga je pa neko noč zaneslo tudi v dolino in že je bilo vse drugače. Pavli se je zdelo, da je pokopal pod seboj pol njenega življenja, skoraj vso mladost. Pusto so ji tekli dnevi in vrhu vsega jo je čestokrat zeblo; same nevšečnosti so se nabirale z zimo, ki je bila prišla dosti, dosti prezgodaj.

Zvečer, ko se je stiskala pod odejo v sobici pri Brišnikovih, ni nikoli našla takoj pravega pokoja. Vznemirjalo jo je stotero stvari. Prikazala se ji je mama tam izpod Pohorja, da sta se pogovorili o vsem, kar je zamolčanega obviselo med njima. Vsak večer ji je prišlo kaj na misel, kar je bila pozabila vprašati. Morda jo je res prenašlo pobrala stran, šla je bolj na jezo in se zato ni mogla ločiti s tistim mirom v duši, ki ga daje zavest, da je vse v redu opravljeno. Med njo in mamo je to in ono ostalo še nejasno. Vendar ni imela kaj iskati pri njej. Prav nič bi se ne spremenilo, če bi ostala tamkaj in stikala za podrobnostmi. Za očeta je zvedela, de-

narja ni mogla dobiti; za malenkostno vsoto, ki jo je mama obetala zadnji dan, se je pa lepo zahvalila. Kaj bi se mazala s kakim piškavim stotakom, pa naj bi ga bila še tako potrebna! Mama ga je hotela izvrtati od Krajca. Možakar bi se potem bahal, kako je v svojih najtežjih časih imel toliko časti, da je odpravil z denarjem odraslega, za delo sposobnega dekleta. Tega veselja mu ni privoščila. Skušala si je pregnati iz glave podobo zapitega Krajca. In z njim tudi mamo. Pozabljala je, da se ji hudo godi. Kakor si je postlala, tako pa zdaj leži, si je mislila in se otepala skrbi zanjo. Vendar je vsak dan čakala na njeno pošto. Seve, vsak dan z manjšim zanimanjem. V njej je ostalo samo nevšečno občutje, da z mamo in s Krajcem ni vse tako kakor bi moralo biti. Zato je bilo pa tudi s Pavlo vse drugače kakor si je kdaj želela.

Morda bi se Pavla ne vznemirjala toliko, a ji teta Lojza ni in ni dala miru. Vsak dan jo je spraševala po tem in onem. Spočetka je bila vsega lačna, tudi o najmanjši spremembi v domači vasi in drugod okoli je hotela biti kar najbolj natanko poučena. Dolgo že ni videla doma in jo je zanimalo, kdo se je oženil in koliko njenih vrstnic še čaka na odrešenje. Pavla se je premalo založila z novicami, tudi o mami in Krajcu ni vedela vsega, kar je teto zanimalo. Zato ji je morala ponavljati ene in iste stvari. Upreti se ji pa ni mogla, dasi je bila že vsega sita. Potrpela je celo tedaj, ko je Lojza govorila, da je že od vsega početka vedela, kako kmalu bo prineslo Pavlo k njej nazaj. Povedala ji je resnico in vendar se je v tem skrivalo oponašanje, da brez Brišnikovih ne more živeti. Pavli je bilo to zoprno, bolela so jo ušesa, a je lepo potrpela. Tudi tetine pridige je nekako prenašala.

„Če boš imela Nežko vedno pred očmi, zlepa ne boš zavozila“, je pogosto govorila Lojza.

Pavla se je na skrivaj muzala. Rekla pa ni skoraj nikoli nič. Tako odveč so bile tetine litanije. Odveč in prepozne. Četudi morda le ni bilo prav, da je z Ivanom utešila svojo radovednost in se ga tudi po povratku ni branila, ni imelo nobenega smisla več, da bi se prehudo kesala. Na vse zadnje se ni zgodilo nič takega. Nekatera dekleta so že vse bolj mlada začela z moškimi. Nekatera se pa res niso spuščala tako daleč kakor se je Pavla. Morda se niti niso mogla, fantje si ne pozele ravno vsake. Za njo je pa že marsikdo poškilil. Vendar ni smela verjeti vsakomur, ki ji je kdaj kaj prijetnega zinil na uho. Marsikatera sodelavka si je obetala skoraj nebesa, ko ji je fant obljubljal zakon in vse, kar si je pozelela. Ko je pa prišel na svoj račun, se je njegova ljubeznivost kmalu dodobra ohladila. Ivan pa ni kazal, da bo takšen. In če bi na vse zadnje tudi skušal biti, najhujše ji vendarle ni pretilo. Tisto, kar je smatrala teta za nesrečo, se ji še ni obetalo. Otroka se ji ni bilo treba bati in to jo je pomirjalo. Morda pa niti ne bi bilo tako hudo, če bi ga dobila. Ne bila bi ne prva in ne

poslednja, ki bi rodila. Ivan bi se moral potruditi za stalnejšo službo in potem bi že nekako vozila.

Zdaj je pa tudi njega zapadel sneg. Takoj prvi čas ga je še našla tu in se je čestokrat potrudil k njej. Ves je živel v nekakšni veliki skrbi za njo. Tako rad se je našel z njo kje na samem. Ujela sta nekaj lepih ur. Vsak večer, ko ni ravno najhuje deževalo ali snežilo, je Pavla zginila za kako uro, pa tudi za delj časa. Nič se mu ni branila, lahko jo je zares objel kakor tisto nedeljo, ko sta se poslavljal.

Pravo slovo je pa prišlo šele zdaj.

Ivan je moral domov na deželo. Mojstru je zmanjkalo dela, tako zaradi lepšega ali celo samo zaradi Pavle ga pa ni bil voljan držati pri sebi. Zato nikakor ni mogel ostati. Postajal je lahko doma, kjer mu ni bilo treba vsega drago plačevati. Vse, kar je bil priložil, se je poznalo, skupaj je več zaleglo kakor da bi tu trosil pičle prihranke.

„Škoda, ko ni že pomlad“, je dejal zadnji večer.

Pri tem je globoko zavzdihnil. Pomlad mu je pomenila delo, zaslužek in njeno bližino. Zima ga je pa trgala stran. In odhajal je kakor nekak grešnik. Včasih se je skoraj obtoževal. Kakor je bil vesel, da ni odhajal od nje praznih rok, tako je prav zato spraševal, če ji morda le ni bilo povsem po volji, ko si jo je čisto vzela, a ji ne more dati tistega, kar bi ji iz srca rad privoščil. V tem, da se je nekako kesal ali vsaj opravičeval za vse skupaj, zraven se je pa ni prav nič branil, se ji je zdel kar smešen. Saj ji ni bil ničesar dolžan. Vendar se je obnašal kakor bi ne bilo tako.

„Čaka me vojaščina“, se je opravičeval. „Pa tudi brez vojaščine človek ne more nič trdnega graditi, ko so taki čudni časi. Malo bova potrpekla, ali ne?“

„Bova morala“, je menila Pavla.

Poznala je njegove misli, nič bi ne pomagalo, če bi ga tudi navijala, naj gleda, da se čimprej vzameta. Bilo je vse res, kar je trdil. Kaj bi imela od tega, če bi jo odvedel zdaj s seboj in bi ga potem za poldrugo leto ali pa še za delj potegnili k vojakom. Morda bi se pokorila s kakim otrokom in ves svet bi se ji zaprl. Tako pa ostane svobodna, saj morda nihče ne ve, kaj je imela z Ivanom. Pa četudi zvedo, ostane samosvoja. Z neumno poroko, ki pahne človeka zgolj v bedo, a mu ne da nič drugega, se lahko za večno pokoplješ. V Pavli je pa še vse prekipevalo, marsičesa si je še za-hotela. In prav to, da jo je včasih močno zažejalo po drugačnem življenju kakor ga je živela in kakršno se ji je obetalo, prav to jo je nekako oddaljevalo od Ivana. Fant je to čutil in se je bal zanjo. Včasih, ko jo je prižehl k sebi in jo poljubljal, se ji je zdelo, da ji ne verjame, da je zares vsa njegova. Naposled tudi ni odhajal kam daleč, pa se je zadnji večer držal, kakor bi moral na vojsko.

Še zaradi nečesa se je čutil grešnika pred njo.

„Službe ti še vedno nisem dobil“, je potožil.

„Dovolj si se trudil.“

„Pa se bom še. Moram nekaj dobiti. Obljubil sem ti. Drugače bi te ne zvalil od mame. Takrat je vse kazalo, da mi pojde po sreči, pa se je na lepem zasukalo. Kar jezi me.“

„Pokazal si dobro voljo“, ga je potolažila. „Nisem pa zato prišla, ker si mi pisal o službi. Nič si ne misli tako. Prišla bi vseeno. Kaj bi pri mami. Tu sem pa potrebna. Saj vidiš, kako je s teto.“

Lojza je res zelo bolehal. Včasih je celo malo poležala, kar si je lahko privoščila, ko je bila spet Pavla tukaj. Ivan se je od vseh še najbolj razumel z njo. On edini jo je poslušal, ko mu je tožila o bolečinah. Svetoval ji je, naj uboga zdravnika in si privoščiti resničen počitek. A Lojza ni mogla dolgo ždeti križemrok. Bala se je, da bo vse zastalo, če kak dan ne bo na nogah. Ivan je razumel, da človek na svojem, ko ga venomer priganja delo, težko spreže. Njegov oče se je naravnost trmasto ubijal z bajto in z bornim posestvecem. Ivana zares ni mikalo k njemu. A se je moral odpraviti v pusto, od širokega sveta oddaljeno vas.

„Morda se že drugo nedeljo pripeljem pogledat“, je dejal na postaji.

Dolgo ji je stiskal roko in jo kaj nerad izpustil.

„Če ne boš mogel takoj priti, pa vsaj kaj piši“, mu je naročila.

Potem je ostala sama. Prve dni je prejela njegovo karto, potem kmalu pismo, nato pa ni bilo ne pošte in ne njega. Samo sneg je ležal vsenaokoli in zeblo je, zeblo. Pavli se je zdelo, da je sneg marsikaj pokopal pod sabo. Četudi je bila še hudo žejna mnogočesa v življenju, se ji je v mrzlih nočeh dozdevalo, da je vendarle odnesel Ivan s seboj vse najlepše, njeno mladost in lepoto. Pogrešala ga je, vseč bi ji bilo, če bi se povrnil, vendar ni koprnela po njem s tisto brezumnostjo, ki jo je včasih zasledila pri kaki tovarišici, čisto nori na svojega ljubimca. Do pomladi je morala narediti križ čezenj in pomlad je bila še tako daleč. A še potem ji razen toplih besedi in samega sebe ne bo mogel dati prav nič drugega.

## 2.

Jakob Brišnik je vse do Ivanovega odhoda kazal nekakšno prisrčno brezbriznost. Za Pavlo se ni mnogo menil. Zdelo se mu je nekam umevno, da se je tako naglo povrnila, še pred pravo zimo. Sprejel jo je bil kar prijazno in potem se je od prilike do prilike malce pošalil z njo, kaj več si pa ni dovolil. Tudi spraševal je ni dosti in še manj ji je kaj očital. Lahko bi ji oponesel, češ ni ti bilo treba nikamor stran, mene bi poslušala. Narobe, s kako malenkostno opombo ji je dal razumeti, da je vesel njenega povratka. Vendar je to storil tako, da ga je samo Pavla razumela in še pred njo samo bi lahko utajil, če bi hotela kakor koli izrabljati nje-

govo prijaznost. Žena bi mu gladko verjela, tako malo se je prav za prav menil za dekleta. Pavla je razsodila, da čaka nekakšnih posebnih prilik, morda Ivanovega odhoda. Kajti tega ni mogla verjeti, da bi se ne skušal nič več sukati okoli nje. Včasih se mu je utrnil tak pogled kakor da si jo neizmerno želi. Vendar je potrpel. Hodil je svoja pota. Največ prostega časa je zabil pri Dalmatincu. Iz pivnice se pa nikoli ni povrnil prehudo strupen in nadležen. Pavli se je zdel v marsičem spremenjen, nikakor si pa ni mogla misliti, da bo večno tak. Še Lojzo je pustil v nemar. Poprej jo je dosti bolj mučil, zdaj je pa nekam ponehal s pretiranim ukazovanjem in zadiranjem. Pavla je vedela, da dolgo ne bo ostalo pri tem. Preveč ga je že poznala. Morda je ženi prizanašal zaradi bolehnosti. Le tedaj, če sta se Pavla in Lojza kaj sporekli, je očitno potegnil z dekletom. Predaleč pa ni šel nikoli. Zato je bilo kar prijetno pod njegovo streho. Vsaj v toliko, v kolikor je od njega zaviselo. Z ničemer se ji ni pristudil, prav nikoli ni naredil nič takega, kar bi jo lahko navdalo z odporom. Ni ji pa dal samo na tih, prikupen način raumeti, da mu je všeč, ker se je povrnila; dostikrat ji je plačal za kino in ni maral za to nobenega posebnega zahvaljevanja.

Pavlo je najbolj čudilo, da je Ivana mirno prenašal. Največkrat se je naredil kakor da ga ne vidi. Ivan se je pa trudil, da bi se mu vsaj malo prikupil. Pa ne le zato, ker je bil navezan na njegovo hišo, kar je zlasti pozimi moral upoštevati; tudi zaradi vse važnejših stvari je potreboval njegovo prijaznost. Skominalo ga je delo v železarni. Lojzin nasvet je doobra premlel in se ga tudi oklenil. Pa si je mislil, Jakob se spozna na prilike v tovarni, Jakob se razume z višjimi, torej bi lahko kaj svetoval in tudi pomagal. Saj ga je nerad nadlegoval in se je dolgo obotavljal, preden ga je povprašal, kam naj se obrne.

„Kam?“ se je začudil Brišnik in važno zmignil z rameni. „Saj veš, kje imajo pisarno v ta namen.“

„Vem, vem, ampak sem mislil —“

Beseda mu je zastala, Jakob pa je brž izkoristil njegovo zadrego in se je bahavo razkoračil pred njim.

„Fant, nič ne fantaziraj. Pri nas je drugih na pretek. Takih, ki se razumejo na peči in stroje. Kakor kaže, pa še ti ne bodo vsi dočakali sivih las pri nas. Zdaj zlepa ne bodo jemali novih. Na cesto bodo pa poslali še marsikakšnega lenuha. No, jaz se zase ne bojim. Ti se pa kar svojega mojstra drži. Pri njem ti še nekam gre. Veš, pri nas je pa treba nekaj znati.“

Ivanu je vzel ves pogum, da bi sploh še kaj poizkušal. Vsaj pri njem ni imelo nobenega smisla več. Jakob mu je bil pa hvaležen za priliko, da ga je lahko ponižal. Pomembno je pogledal Pavlo, češ zdaj vidiš, da sem nekaj več ko on, zdaj ti je jasno, da me zlepa ne odtehta.

Kmalu potem, ko se je Ivan odpravil na deželo, se je Pavla prepričala, da Jakob prav posebno skrbi za njo. Mraz je tedaj pritiskal kakor za stavo. Pavla je vsako noč težje prebila v nezakurjeni vogalni sobici. Skozi vnanje stene je udarjala vlaga, moker mraz je spreminjal njeno spalnico v pravcato ledenico. Kmalu jo je mučil hud kašelj in preganjala je nahod. Teta je menila, da bi mlad človek ne smel biti tako občutljiv, a Jakob je bil drugačnega mnenja.

„Prav mlad človek mora paziti, da si ne nakoplje kaj v pljuča ali v kosti. Za jetiko in revmo je kmalu dosti.“

„Kaj pa naj naredimo?“ je spraševala Lojza, ki je razumela, da dekletu ne more biti ravno prijetno in se res izpostavlja nevarnosti.

„K nama je vzameva. Ti bo vsaj zmeraj pri rokah, ko se komaj držiš pokoncu. Če že kurimo v sobi, naj se tudi ona greje.“

Zgodilo se je po njegovih željah. Poslej je Pavla prenočevala v zakonski spalnici, bila je čez noč na toplem in se ni mogla pritoževati, da jo zebe. Tudi o Brišnikovih ji ni kazalo reči nobene žal besede in celo vsaka nepravda misel bi ne bila na mestu. Zaživela je skoraj tako kakor da je njun otrok. Prava mama je bila daleč. Vozila je svoje življenje, večno ločeno od hčerinega. Njeno zadnje pismo je dekleta razveselilo. Prilike tam pod Pohorjem so se nekako uredile, Krajec se je spet pobrigal za Nežko. Pavli je odleglo, zdaj šele se je prav otresla vseh težkih misli. Če ni tuhtala, kaj vse jo še čaka, ko vendar nima trdnih tal pod nogami, se ji je kazalo življenje v dokaj prijetni luči. Nič zares hudega je ni težilo. Lojza ni bila preveč sitna in Jakob je bil dostojno prijazen. Še vedno ji je rad stisnil kovača za kino in nikoli ni maral nazaj drobiža. Tudi sam je šel z njo, če je marala. Kdaj ji je skušal kaj prijetnega pripovedovati, šalil se je in vse bolj pogosto je ostajal doma.

Očitno se mu je poznalo, da je od Ivanovega odhoda naprej drugačne volje.

Bilo je na nedeljo, ko se je Ivan spet prikazal. Prišel je nenapovedano, gotovo je hotel Pavlo veselo iznenaditi. Našel jo je v kuhinji. Z njo je bil Jakob. Lojze sprva ni pogrešil. Kazal je dobro voljo. Jakobu se je pa takoj pomračil obraz. Že dolgo ga Pavla ni videla takega. Preden je fant lahko razložil, zakaj se je prav za prav prismejal v hišo, ga je Jakob vznemiril s posmehljivim vprašanjem:

„Tebe so pa najbrže boljše pregnale, ali ne?“

Ivan ga je debelo gledal in je šele po premolku šepnil: „Zakaj?“

„Gotovo si bil pri kakšni svojih nekdanjih ljubic, pa se nisi dobro počutil in te je nazadnje še k nam zaneslo. Dve sta me že vprašali, če te kaj vidim. Nespočakane so, ne greš jima iz glave.“

Gledal ga je izpod obrvi in se mu poredno nasmihal. Ivan je pogledal Pavlo, od nje je hotel nekako pojasnilo. Vsaj z očmi bi mu morala dati

poguma, mu namigniti, naj se požvižga na Jakobove marnje, na njegovo staro gobezdanje. Pavla se je pa naredila kakor da verjame stricu. Povsem se le še ni otrsela ljubosumja, četudi ji je nekoč bilo kar všeč, da je Ivana preotela drugim dekletom. Obšlo jo je drzno hotenje po tvegani igri. Naj se Ivan brani sam, si je mislila. Naj pokaže, da je res nedolžen. Če je stric upal reči, da sta kar dve spraševali zanj, potem bo vsaj za eno res. Samo čakala je, kaj si bosta moška še povedala.

Stric in Ivan sta sprva molčala. Jakob si ni nič novega mogel takoj izmisliti, Ivan se pa ni nadejal takega sprejema in ni vedel, kaj naj naredi. Prečudno sta ga Pavla in stric sprejela, da bi mogel mirno pogoltniti Jakobovo čenčanje.

„Ne zamerita, da sem vaju motil“, je dejal odločno.

Takoj se je tudi zasukal in je trdo prijel za kljuko. Odšel bi, a tedaj se je oglasila Lojza:

„Ivan, sem stopil!“

Spoznala ga je po glasu in je vedela, da se je nekaj zgodilo narobe. Tudi Pavli se je zazdelo, da ga ne sme odgnati. Res je ustregla svoji trenutni muhavosti in je samo radovedno čakala, kaj se bo še zgodilo, da, zdelo se je, da stoji prav za prav na stričevi strani in jo je Ivan resnično zmotil. Vendar ni smel za nobeno ceno kar tako stran, še preden je povedal, kaj prinaša, zakaj prihaja. Brž je odprla vrata v sobo. Morda pa tudi to ni bilo prav. Ivan res ni odšel ven, obrnil se je nazaj. Bolne tete ni smel prezreti. Prevečkrat ga je postregla s kavo, da bi jo lahko brezbrizno pustil vnemar. Toda, ko je nameril korak k njej, je že tudi zapazil, da imajo sobo nekam preurejeno. Pomnil je dve postelji, zdaj so pa stale tri in sicer druga ob drugi. Tretja je bila Pavlina. Na prvi je pa ležala Lojza. Na upadlem obrazu se ji je poznalo, da res ni zdrava. Ležala je pa napol oblečena, kakor bi samo počivala. Pristrčno mu je stisnila roko in mu potem rekla, naj se hitro ogreje. V gašperčku so pravkar malo naložili. Ivan si ni dal dvakrat reči. Mel si je roki in povpraševal Lojzo, kako se počuti.

Med vrata je stopil Jakob.

„Kaj bo zdaj? Ali bomo zmolili rožni venec za zdravje naše mamice ali za njeno srečno zadnjo uro?“

„Mar sem ti že tako zelo v napotje?“ je zaječala Lojza.

Brišnik se pa ni menil za ženo in njena trpka spraševanja, Ivanu so veljale njegove prostodušne besede.

„Dve babi imam v hiši, v resnici pa nobene. Če se kaj ne spremeni, bom moral drugod potrkati. Ali morebiti kakšno svojo odstopiš? Tako, ki je kaj pripravna, ki nima preveč bolha.“

Jakob se je zarežal. Zdelo se mu je, da je potuhtal dobro šalo. Hotel je biti zabaven, pa je bil samo odvratno zajedljiv. Vsekakor je pa poka-

zal, da bi rad malce popravil vse tisto, kar si je privoščil ob Ivanovem prihodu. Tudi Pavla je vedela, da ne sme zamuditi prilike in je z nasmehom vprašala Ivana, če ima res več deklet. Fant naj bi razumel, da je bilo vse tisto poprej zgolj zabavna preizkušnja. Ivan je zamahnil z roko, ni se maral spuščati v nesmiselna prerekanja, četudi so bila zgolj navidezna. Težko se je obvladal in je komaj ostal. S prelepimi nameni je bil prišel in preveč trdo so lopnili po njem, da bi mogel kar tako iti preko vsega. Vendar je zmagoval odpor v sebi. Nazadnje, ko je Jakob naklatil spet nekaj okroglih o bolhah, ki jih fantje preganjajo samicam, se je celo nasmehnil.

Čez čas pa, ko se je zlasti z Lojzo o tem in onem malce pomenil, je pa rekel:

„Zdaj smo vsi skupaj, zato se lahko pomenimo, če bi jo mogli pogrešiti.“ Namignil je na dekleta. „Posrečilo se mi je nekaj iztakniti za njo, če bo marala. Zdaj pa vidim, da je zaradi bolezni nerodno.“

„Zaradi vsega“, se je brž vmešal Jakob. „Ta naj gre stran, to naj odnese v bolnišnico, pa bom sam. Za to se pa ne ubijam v tovarni, da bi še kupal in šival, pa celo prašiča opravljal.“

Nataknil si je suknjič, se poprijel za trebušček in stopil ven, češ svoje sem že povedal. Takoj se je bil znašel in je kazalo, da se ne bo dal pregovoriti. Pavla je bila pa čudno iznenadena. Ko ji je Ivan razložil, da gre lahko za nekaj mesecev ali pa tudi za delj časa v službo k neki boljši družini na deželo, dokaj blizu njegove vasi, se ji ni zdelo niti vredno, da bi se podrobneje pozanimala, kakšna je ta služba. Zmignila je z rameni in čakala, kaj poreče teta. Lojzi so pa zveneje po ušesih možev besede. Saj je odločno povedal, da hoče biti v redu opravljen. Teta je skušala ugnati bolezen v kozji rog, a se je vedno teže spravila pokoncu. Brez Pavle bi težko šlo. Če bi Jakob maral potrpeti, potem bi morda izvozila sama. Drugače je pa skoraj ne kaže pustiti stran.

Pavli se pa tudi ni ljubilo iti za služkinjo. Saj bi nič ne pridobila. Pod Brišnikovo streho je tako rekoč gospodarila. Zakaj bi potem silila na slabše. In to proti Jakobovi volji. Bil je dovolj dober, da ji ni zameril, ko je prvič popihala stran. Drugič bi se najbrže teže vrnila. Prišla bi pa slej ali prej nazaj.

Ivan se je odpravil poprej stran kakor je bil prvotno mislil.

Odhajal je pobit, kajti zaman je koval svoj načrt.

Kmalu potem je Lojzo tako hudo prijelo, da je docela oblegla. Zdravnik je zaukazal, da mora v bolnišnico. Tega se je otepala, a ni prav nič pomagalo. Morala je pustiti vnemar hišo in vse svoje delo. Jakob se je kar oddahnil in tudi Pavli je bilo pogodu, da je skrbela samo še zanj. Teti je samo vsak drugi dan kaj nesla in jo povprašala, kako se ima; ni pa več prenašala malih sitnob. Sama je zagospodarila pod Brišnikovo streho.



Gledala je na to, da se stric ni mogel v ničemer pritožiti. Kar vseč bi ji bilo, če bi vedno ostalo tako. Človeku je vse drugače pri srcu, če se po svoje obrača v prijetnem domu kakor pa, če mu je venomer kdo za petami, ki ukazuje in uveljavlja svoj prav. Jakob je bil skoraj z vsem zadovoljen, kar je storila. K ženi je pogledal poredko. Pavla je videla, kako odveč mu je sleherna skrb, ki mu jo je teta prizadejala. Kar tako je ni mogel poslati k vragu. Kak dan je kazalo, da ne bo dosti z njo, potem si je spet opomogla in ker je takoj spet kazalo, da je morda vse zdravnikovo prizadevanje zaman, res ni nihče mogel prorokovati pravega konca. Le to je bilo jasno, da je z zdravljenjem predolgo odlašala in se bo zato morala precej tednov pokoriti v bolnišnici.

Ko je muhavo vreme po hudem mrazu navrglo nekaj milejših dni, se je Pavla spomnila, da bi lahko spet spala v svoji sobici. Dotlej je bil stric na nočni zmeni in nista prebila nobene noči skupaj. Zdaj je pa Pavlo obšlo, da bi le preveč tvegala, če bi ostalo pri starem. A njeno sobico je bil Jakob napolnil z najrazličnejšo šaro. Ko mu je razodela svojo misel, jo je ujel za roke in ji z raskavimi prsti gladil mehko kožo.

„Neumnica, saj nisem tak divjak! Vem, zakaj načenjaš tole o tvoji postelji. Ne sili v mraz! Če ti nisem po volji, se ne bom tepel zate. Kaj bi s tako, ki se punta. Nič bi ne imel od tega.“

Bil je prijazen, dober, vse drugačen ko nekdanje čase. Zares me ima rad, si je mislila Pavla. V njegovih očeh je gorelo nekaj toplega, nič več se niso njegovi pogledi tako drzno plazili po njenem telesu kakor poprej. Še jo je rad videl, a zdaj se ga ni bala, iz njega ni več gorelo samo grobo hotenje po trenutni utešitvi. Rad jo je imel, resnično rad.

„Če se vse prav zavrti“, ji je rekel o priliki, „boš ti naša gospodinja nekoč, prava gospodinja. Hiša in vrt, vse bo tvoje.“

„Kaj bo pa s teto?“

Jakob je pomembno zažvižgnil.

„Kdor se začne prevažati po bolnišnicah, kmalu napiše testament.“

Pavla se je pogosto spomnila teh besed. Zima se je vlekla in nič takega se ni zgodilo, da bi človek kar tako pozabil pomembne pomenke. Z dnevi so pa te besede le zgubile svojo važnost. Pavla si je bila privlekla knjig in je dosti čitala ter se zamotila z ljudmi iz romanov. Neki večer je zaradi tega zelo pozno legla. Sredi noči jo je pa zbudilo prijetno božanje. Ni se pa še prav zavedla, ko so jo krepke roke stisnile k sebi.

„Nikar, stric.“

Zaman je zašepetala, Jakob je ni poslušal in tudi njej je bilo skoraj vseeno.

### 3.

Pavla je malodane oslepela za svet, ki jo je obdajal. Ni se menila za sosede, opustila je obiske pri znankah, še Ocepekovih se je izogibala.

Bili so ji v napoto, saj so marsičemu lahko prisluhnil. Še drugi ljudje so kazali radovednost in jo mučili, bodisi v trgovini ali v mesnici, na poti, kjer koli. Spraševali so, kako se počuti Brišnik brez žene in kdaj se teta Lojza povrne v naselje. Spraševali so jo pa dostikrat tako kakor bi nekaj vedeli, kar bi nihče ne smel niti zasumiti. Morda si je Pavla samo mislila, da na nekaj cikajo; morda je pa v njihovih besedah ležalo več kakor je sama lahko razbrala. Prevzel jo je nemir, bala se je tete, Ivana in ljudi. Nikomur pa ni smela ničesar zaupati, a z Jakobom ni mogla o tem govoriti. Smejal bi se in morda celo ponorčeval iz njene otroške neumnosti. Zdaj je morala potrpeti z njim, nič ni kazalo drugače. Naposled bi vse v redu teklo, ko bi le radovednost ljudi ne bila tako velika. Pavla se ni več znebila nemira, prežala je na vsako dvoumno besedo. Najteže je pa poslušala teto, ko je naročala, naj skrbi za Jakoba, da se ne bo jezil in pritoževal. Tako rada bi bila že doma. Bolezen ji pa še ni dala vstati. Pavla je zdaj pogosteje pohitela k njej. Kakor je težko vzdržala ob njeni postelji, vendar je morala in sicer že zategadelj, da je niso dobile v roke druge ženske in ji natvezle kaj takega, kar ne sme nikoli zvedeti. Posebno gornji niso smeli priti blizu. Ocepkovka je lahko to in ono zapazila in bi gotovo rada stegnila svoj jezik.

Teti se je na vse zadnje obrnilo zares na boljše. Ne ona in ne drugi niso vedeli, ali je k temu pripomogla zdravniška učenost ali sonce, ki se je kaj pogosto prismejalo in je pridobivalo na moči. Zdaj je bilo jasno, da se bo prav kmalu povrnila. Pavla se je spraševala, kaj bo tedaj. Tudi Jakob je mislil na to in je stresal nad Pavlo svojo nejevoljo. Včasih je bil kar neznošen. Četudi ni silil v dekleta sleherno noč, se mu je vendar zdelo povsem naravno, da ga mora mirno poslušati. Nekam razvadil se je, nič več mu ni bilo treba izkazovati majhnih ljubeznivosti. Njej pa to ni šlo k srcu. Takšnega Jakoba je mrzela, takšnemu se je upirala. Na vse zadnje se niti ni tako zavrtelo kakor je obetal. Teti se je vračalo zdravje in kmalu se je imela povrniti tudi ona.

Nekaj dni prej preden je imela Lojza zapustiti bolnišnico, je Pavla našla pri njej Ivana. Še sanjalo se ji ni, da bo tamkaj, saj ni pisal in tudi na dom se ni bil prikazal. Obšla jo je tesnoba; naj se je še tako trudila, svoje zadrege le ni mogla zatajiti.

„Nič nisi pisal, da prideš“, ga je pokarala, da bi on ne začel kakšne pridige, kajti gotovo bi ji pisal, če bi mu bila redno odgovarjala, če bi vedel, da ji bo njegovo pisanje povšeči.

Ivan se je samo nekam vzvišeno nasmehnil. Tega poprej skoraj ni bil vajen. Pavlo je zaskrbelo. Morda so mu ljudje natvezli kakšno stvar, vse je kazalo, da je bil s kom skupaj, ki jo je počrnil. Morda mu je teta zau-pala kakšne skrivnosti, ki jih njej ne izda. Bila je kakor na žerjavici. Vendar se je obvladala. Ko nihče ni zinil nič takega, kar bi potrjevalo njene

sumnje, se je celo razgovorila. In vsaj teti je vzbudila videz, da je Ivana na moč vesela. Iz fanta je pa hotela izvrtati, zakaj je bil prišel.

„Saj vidiš, zakaj sem tu“, se ji je nalašč izvijal. „Dobra dela vršim. Bolnike obiskujem.“

„Zato pa k zdravim ne utegne pogledati“, ga je zagovarjala Lojza. In potem povedala, da se je prikazal zaradi dela.

To je bilo samo po sebi razumljivo. S pomladjo se je za Ivana spet odprlo. Četudi še ni bilo resnične pomladi v deželo, je vendar moral k mojstru, da si zagotovi delo in zaslužek. Stari bi lahko najel koga drugega, zato se je moral potruditi.

„Ali sta se že pogodila, ali te bo vzel?“ je hotela vedeti Pavla.

Ivan je nekam vsakdanje prikimal, vendar je s tem povedal zelo mnogo. Vrnil se bo in vrnila se bo tudi teta. To je pa pomenilo, da se bo marsikaj spremenilo. Treba se bo odločiti. Zdaj je vse ležalo pokopano pod snegom, pomlad bo pa tirjala drugačno življenje. Pomlad je nekaj lepega, še v tovarno je prinesla vselej prijetno razpoloženje.

„Potem, če prideš, nam boš spet pobelil kuhinjo, ali ne?“ je spraševala in ga ni pozabila z očmi opomniti na vse tisto, kar sta doživljala prve dneve njunega poznanstva, kar jima je prinesla lanska pomlad. Postajala je drzna in je kar vpričo tete hotela dognati to in ono, vse, kar bi ji lahko koristilo. Ivan ji je bil uganka. Očitno ga je zanemarila. Zato je morala vedeti, kaj misli in namerava.

„Če bo Jakob naročil, kakor je lani, potem bi že prišel belit“, je rekel Ivan nekam otroško prisrčno.

Pavla se je oddahnila. Ako bi fant količkaj sumil, bi drugače odgovoril. Obšla so jo mešana občutja. Sprevidela je, da bi ne mogla kar tako narediti križ čez Ivana. Vsaj v tem primeru ne, če bi bil vedno kje blizu. Morda je bilo hudo napak, da se ni stricu postavila po robu. Vsi moški so se ji zdeli neumni. Vsakdo se takoj vneme in potem lazi za človekom, da je kar smešno. Kaj vse ji je obetal Jakob. Hišo in vrt! Dal pa ne bo ničesar. Zakaj bi dajal, ko se mu je vse posrečilo, kar je hotel. Ivan je bil drugačen, zdel se ji je pa skoraj prenaiven. Ničesar ni potuhtal, na tople poglede ji je odgovarjal s prisrčno vdanostjo. Tako lahko se je na vse zadnje igrati z moškimi. Morda se je pa tudi Ivan igral z njo. Kdo ve, če se ni čez zimo grel pri kakem dekletu v vasi. Časa je imel na pretek. Povprašala bi ga o tem, a ni marala, da bi je tudi on ne spraševal, kako je prebila mrzle in dolgočasne noči.

Iz bolnišnice sta odšla skupaj.

„Zakaj ni bilo Jakoba nič blizu?“

„Na šihit je moral.“

„Potemtakem ga ni doma!“

Ivan je tako veselo vzkliknil, da je bilo Pavli takoj jasno, česa se

raduje. Hotel je z njo na dom. Četudi sta po cesti bolj malo govorila, komaj o vsakdanjih, nepomembnih stvareh, je bilo jasno, da ne pojmeta kar tako narazen. Všeč ji je bilo, da je maral z njo.

„Zakaj si tako malo pisala?“ je spraševal, ko se je grel v kuhinji.

„Kje pa naj vzamem za znamke?“

„Če so bile samo znamke krive, potem ni nič hudega.“

„Kaj si pa mislil?“

Zbrala se je in ga ostro gledala v oči. Vse, kar si je morda napačnega domišljal, mu je morala pregnati iz glave. Ni mu smela dovoliti, da bi jo česar koli obtoževal. Ivan je momljal, da je bila že zadnjikrat tako čudna in da nič prav ne ve, če ga ima še kaj rada. Zdel se ji je neobogljjen, saj je skoraj prosil za ljubezen. Ko je v najtežjih trenutkih hudega premišljevanja že nameravala vse popisati in se mu do kraja razkriti, si pač ni mislila, da bi s tem naredila nezaslišano neumnost. Zdaj je sprevidela, da mora molčati, samo molčati o vsem, kar je imela s stricem. Če bi količkaj priznala, bi si nakopala samo škodo. In ne samo sebi, tudi Ivanu in teti bi nakopala gorje. Korist bi imele samo škodoželjne sosede. Da bi vsaj nikoli nihče ničesar ne zinil.

Ivan jo je potegnil v naročje. Ni se mogel več brzdati. Zdela se mu je mikavnejša ko kdaj poprej. Nekdanjega neizkušenega dekleta je zamenjavala zrela ženska, ki je zaradi malih nesoglasij in njenih muhavosti nikakor ni smel pustiti v nemar.

Ostal je pri njej do zadnjega vlaka.

Po deseti uri se je pa prizibal Jakob. Zdel se ji je strašno star. V tovarni je moral bolj poprijeti kakor navadne dni. Poznala se mu je utrujenost. Bil je zamazan in čemerren. Pavla ga je postregla z večerjo in se spraševala, ali naj ga takoj napade. Manj ko bo odlašala, tem bolje.

„Jutri ali pojutrišnjem se povrne teta.“

„Kaj me briga večna ječavka!“

„Pa Ivan je bil danes tu.“

Brišnik je prislonil žlico k skledi, iz katere je zajemal.

„Kaj je iskal?“

„Mene“, je izzivala Pavla. „Če bo letos spet belil kuhinjo, je vprašal. Mar ne sme priti v hišo?“

„Sme ali ne sme, to bi lahko sama vedela!“ Dvignil se je in se namršnenih obrvi približal dekletu. „Kaj sta imela?“

Pavlo je veselila njegova ljubosumnost, bala se pa je, da bi kaj posebnega kdaj ne potuhtal. Vsekakor jo je imel rad. Kdo bi ne zamenjal starikeve, bolehne Lojze z njo, ki je znala biti tako vroča, če se ji je ravno zahotelo. Šlo ji je na smeh, vsa Jakobova jeza ji je potrjevala samo to, da ga ima v svojih rokah. Stric ni prezrl, da se mu skuša posmihati. Bil je brez prave moči zoper njo, zato se ni mogel krotiti, da je ne bi

opomnil, kako je prav za prav od njegove dobre volje odvisno vse njeno življenje.

„Le pajdaši se še z njim! Samo drugod si najemi prostor za to! Pod mojo streho se ne boš lizala z drugimi! K stari se poberi, tja pod Pohorje! Te bo še kaj naučila! Vse babe ste enake!“

Zaklel je in se obrnil od nje. Pavla je pa zahlipala:

„Tega nisem zaslužila, prav res da ne.“

Ni se mogla ubraniti solz. Pa se je le zbrala in je zadušila ves jok. Žalil jo je, ona mu pa ni smela pokazati, da jo je kaj prida prizadelo. Potem je skušal biti Jakob spet prijazen. Pavla pa na to ni gledala. Še preden se je povrnila teta, je uredila svojo sobico in prenesla v njo posteljo. Jakob je spraševal, kaj naj to pomeni.

„Zdaj ni več tak mrzav in za teto mora biti prostor.“

„Preveč se le ne igraj z mano“, ji je zagrozil malce šaljivo, a vendarle zares.

„Najbolje je, da oba molčiva. Kaj si bova le koristila, če se dava ljudem v zobe?“

Dovolj mu je povedala. Sprevidel je, da res ne kaže uganjati nič takega, kar bi ju izdalo. Le odpovedati se ji ni maral. Ko je bila teta doma, se mu je Pavla kaj lahko izogibala. Zato je pa sam tem bolj stikal za njo. Pavli ni bil toliko zoprni, bala se pa je, da zdaj, ko je kar srečno izvozila, ne bi prišlo kaj na dan. Zato se ga je otepala. Ob njem bi pokopala svojo mladost in morda zavozila za vse čase. Tega pa ni marala.

Kmalu se je spet prikazal Ivan. Prinesla ga je pomlad.

„Kakšno službo mi preskrbi“, mu je naročala Pavla že kar prve dni.

„Torej bi zdaj šla?“

„Seveda. Kar tako vendar ne morem večno viseti.“

„Saj ne boš. Če boš marala in če pojde vse po sreči, te morda povabim na svojo svatbo za — nevesto. Dobro pa je, da si prej še kaj zaslužiš.“

Smejal se je. Morda se ni samo šalil. Pavli je bilo jasno, da ga ne more kar tako izbrisati iz srca. Pomlad ga ji je dala in pomlad ga ji je spet vrnila. Sama ga ne sme več zapraviti. Res, da ni imel hiše kakor Jakob, a imel je nekaj, kar drugi niso imeli, vsaj ne za njo.

Le molčati moram o vsem, molčati, si je govorila, potem bo vse prav.

Četudi ni bila ta pomlad tako lepa kakor lanska, se je je vendarle veselila.

## ORGANIZACIJA

J. CAESTUS

Čreda se stisne in zgrne ob vsaki preteči pogubi,  
daleč stoji od drugov visoki vrh osamljen.

## ROŽNA POLT

BRANKO RUDOLF

Rad gledam oranžasto rožo, ki tiho v vetru se maje —  
sam rad bi bil včasih brez misli, brez volje, kot ona,  
ki siplje svoj duh, svojo dušo od jutra pa do zatona  
— saj rožina duša je v vonju, ki vetru ga daje.

O roža, oranžasta roža, ti slava minulega bleska,  
umetna lepota, gojil te je umni vrtnar  
in tvojo rast za ljudi je usmerjal vsekdar,  
da zdaj si prelepa — a živa si arabeska.

Drugačna si, kot cvetice s polj in od trat,  
a ko so se tvoji popki v toploti razvili,  
so vendar zletele še k tebi — sladkosti sesat  
mušice in temne čebele s prozornimi krili.

Skrivnostno nas vabijo rože na zložnih poteh;  
opojen je duh cvetic in vonj devic je kot vino;  
omamna so mlada dekleta, pogledi, njih kretnje, njih smeh,  
a kdo bo našel kje dušo, kdo slutil za čuti globino?

In ko zavzet si se nagnil in vprašal: kaj?  
je njena koža kot roža, le nežnost in drugega nič.  
In v rožnih listih obrazek skril je deklič,  
pri tem pa je skoraj še skrila dvoumni smehljaj...

A kaj bo ji nekdanj spoznalo še toplo telo?  
Ko neke sestre so večni strasti predane  
in iščejo v sli, pa druge zdvojene gredo  
navidezno hladne — samotne kakor Diane.

Zgubljeni moški, kot žene, ki želje prevroč  
in slepa kri jim ustvarja varljive podobe;  
kot barke v megli se iščejo — še se jim hoče,  
dosegli bi „srečo“, a v čustvih so polni grenkobe.

In le — nekateri še niso izdali vseh sanj  
predrzo v bodočnosti čakajo tiste minute,  
ko v novo doživljanje z dušo v pripravljene čute  
prelije se slast — a v zavesti vse večjih spoznanj.

# DELO LUIS=ja ADAMIČA V ZDRUŽENIH DRŽAVAH SEV. AMERIKE

Dr. VITO KRAJGER

## I.

Bralcem „Obzorij“ je znano ime Luis-ja Adamiča in njegovo obravnavanje Amerike iz številnih prevodov iz njegove knjige „Moja Amerika“, ki jih je revija objavila v teku leta. Junija letošnjega leta je dnevno časopisje presenetilo našo javnost, da je Adamič imenovan v nekak narodno obrambni odbor Združenih držav, v katerem da mu je poverjena važna in zaupna naloga. Onim, ki so nato brali v zadnjih dveh številkah revije objavljeni prevod zadnjega poglavja iz knjige „Moja Amerika“, je bila ta vest gotovo nerazumljiva, saj se v tem zaključnem poglavju Adamič izjavlja za strogo izolacijo Amerike in proti vsakemu vmešavanju v evropske prepire in vojne. Gotovo so sklepali, da je potek dogodkov v Evropi od začetka druge svetovne vojne in zlasti zlom Belgije in Francije v maju in juniju letošnjega leta, vplival na Adamiča in ga iz izolacionističnega stališča pomaknil na postojanke narodne in državne brambe Združenih držav.

Tako sklepanje pa bi bilo zgrešeno in bi izviralo le iz napačnega poročanja našega časopisja. Luis Adamič ni vstopil v noben narodno-obrambni odbor, kakor so naši dnevniki napačno prevedli „Common Council for American Unity“, kar pove že sam dobesedni prevod tega imena, ki glasi: „Obči odbor za ameriško enotnost“. Da nima ta nobene zveze z narodno-obrambnim delom v našem smislu besede neposredne obrambe narodnega obstoja, izhaja že iz samega prevoda. Ta odbor je le prvi korak k zamisli Adamičeve XYZ organizacije, katere načrt je razvil v svojem članku „30 milijonov Novoamerikancev“<sup>1)</sup>. Gre torej za organizacijo, ki naj ustvari enotnost med Staro in Novoamerikanci, med državljani Združenih držav anglosaškega porekla, ki so se vselili v Ameriko v teku 16. do 19. stoletja in med priseljenci, ki so se preselili šele v teku 19. in prve četrtine 20. stoletja, po ogromni večini iz srednje in Vzhodne ter Jugovzhodne Evrope; za organizacijo, ki se bo brigala v prvi vrsti za 30 milijonov Novoamerikancev druge generacije, za v Ameriki rojene potomce priseljencev, ki so poleg nerešenega socialnega vprašanja najbolj pereč problem ameriškega nacionalnega življenja. Ker je Luis Adamič glavni soustanovitelj te organizacije, je postal njen idejni vodja. To je poudaril sam Obči odbor, ki ga je imenoval za urednika glasila organizacije „Common ground“ (Skupni temelji).

Obči odbor za ameriško enotnost je razširjena organizacija FLIS (Foreign Language Information Service), ki jo omenja Adamič v navedenem svojem članku<sup>2)</sup> kot nekak zametek in začetek bodoče XYZ organizacije, ki jo je takrat imenoval s temi neznankami, ker ni mogel s svojimi sodelavci na tem področju najti primerne imena organizacije. Novo ustanovljeni odbor je uresničitev te njegove zamisli.

Kakšna nasprotja vladajo med Staro in Novoamerikanci, da je potrebna posebna organizacija, ki bo ta nasprotja premostovala in sčasoma odpravila in s tem ustvarila nacionalno enotnost v Združenih državah?

Zgodovina ameriških Združenih držav in večine ameriških držav sploh je

<sup>1)</sup> Gl. „Obzorja“ 1939, št. 6 in 1940, št. 1 in 2.

<sup>2)</sup> Obzorja 1940, št. 1.

zgodovina iztrebljanja starih avtohtonih ameriških ljudstev, ki jih nikakor ne moremo imenovati divjih, ker so nekatera imela v 16. stoletju po odkritju Amerike visoko razvito kulturo, po belih ljudeh in naseljevanja belih ljudi na odkritem kontinentu. Prva tri stoletja po odkritju Novega sveta so se naseljevali skoro izključno le pripadniki narodov, ki so v tedanjem času obvladali morja — Portugalci, Španci, ki so jim pa vodstvo kmalu iztrgali Angleži in Francozi. Ta dva naroda sta naselila sedem obrežnih kolonij na vzhodni obali severne ameriške doline in Kanado ter vtisnila poznejšim Združenim državam angleški, delu Kanade pa francoski značaj.

Združene države so ostale anglosaške in je v njihovi upravi, organizaciji in politiki popolnoma prevladoval anglosaški element vse do danes, čeprav so v teku 19. in prve četrtine 20. stol., ko se je dežela popolnoma industrializirala, navrele ogromne množice priseljencev iz vseh krajev sveta, iz Evrope pa največ iz srednje, vzhodne in jugovzhodne. Čeprav je danes od 122 milijonov prebivalcev Združenih držav skoraj 40 milijonov priseljencev in njihovih potomcev, torej skoro ena tretjina prebivalstva, je vendar še danes državna uprava, kulturna politika in sploh ves državni organizem izključno v anglosaških rokah in se Združene države oficijelno še vedno smatrajo za čisto anglosaško državo.

To ima slabe in škodljive posledice pri obeh plasteh državljanov, Staro in Novoamerikancih.

Staroamerikanci gledajo na nove priseljence in njihove potomce kakor na tuj živelj, ki se v Ameriki samo „trpi“. V njihovi sredi je polno predsodkov proti priseljenecem — „prišlekom“ — ki se ne morejo čez noč preleviti v štoodstotne Anglosaksonce in protestantske puritance in se po ogromni večini tudi nočejo. Oficijelna doktrina, da so Združene države anglosaška država, pa te predsodke in komplekse proti priseljenecem umetno hrani in vzdržuje na površju, čeprav v dejanskih razmerah nimajo več nobene opore.

K temu nacionalnemu momentu pristopi še socialni. Stari priseljenci—Anglosasi so po večini imoviti, bogati sloj, novi priseljenci pa spadajo po ogromni večini v proletariat in sicer med nekvalificiran, najnižje in najtežje posle opravljajoči proletariat, ki je najslabše plačan v Ameriki in najbolj izrabljan in izkoriščan. Tako se osnovno nasprotje moderne družbe, delo—kapital, v Ameriki še poostruje z nasprotji, ki izvirajo iz nacionalnih, rasnih in verskih predsodkov, kar vse zaostruje nasprotja med obema nasprotnima poloma družbe. Slednje naštetih predsodki ovirajo tudi samo meščanstvo v Združenih državah, da bi vedno nastopalo enotno, ker Anglosasi izključujejo iz svoje srede tudi one priseljence, ki so se povzpeli višje na družbeni lestvici ali jim pa vsaj dado občutiti, da jim niso enakopravni, ker jih ne pripuste k vodilnim poslom v državi, razen onih, ki se popolnoma prilagode njim in njihovim običajem.

Novoamerikanci na drugi strani ne predstavljajo sestavni, aktivni del državnega organizma, ker so radi svojega zapostavljenega položaja popolnoma odrinjeni od državne uprave, razen pri izvrševanju aktivne volilne pravice, dočim do uprave same med njimi redko kdo pride. Zato stoje v javnem življenju Amerike bolj ob strani, kakor v njem sodelujejo. Zaprti v ozki krog svojih narodnosti, se ne brigajo za javno življenje države, ki se jim dozdeva tuja, ker ne priznava njihovega deleža na njeni moči in sili, ker se vse to pripisuje izključno anglosaškemu delu prebivalstva. K vsemu se pridruži še socialna podrejenost in zapostavljenost, dejstvo, da pripadajo najslabše plačanemu proletariatu, ki nima stalnosti, ki prvi pade v brezposelnost, ki skratka najbolj trpi pod zakonitostjo današnjega družbenega ustroja, v katerem se vrste v vedno hitrejših ciklih gospodarske krize, ki se z vso težo zrušijo najprej ravno na ta delavski sloj.



To je osnovno nasprotje današnje družbe v Združenih državah. Gotovo je, da Obči odbor ne bo mogel odpraviti socialnega nasprotja in si te naloge tudi ni zastavil. To vprašanje pušča ob strani. Naloga, ki si jo je zastavil, je, da odpravi nacionalna, rasna in verska nasprotja, da izkorenini pri Staroamerikancih predsodke proti Novoamerikancem, te pa napravi za enakopravne državljane Združenih držav, da ne bodo to samo po tem, da enako kakor Anglosasi lahko pristopajo k volilnim žaram, ampak da bodo to po svojem dejanskem položaju v ameriški družbi, po svojem deležu na njeni upravi in po svojem osebnem občutju, ko bodo videli, da se priznava tudi njihov delež pri izgradnji države ter da se k njeni nadaljnji izpopolnitvi tudi kličejo in to od one strani, za katero do danes sploh niso obstojali kot enakovredni državljani.

Obči odbor za ameriško enotnost bo skušal ta cilj doseči s tem, da 1. ustvari enotnost in vzajemno razumevanje, ki bo izviralo iz zavesti skupnega državljanstva, skupnega pojmovanja demokracije in idealov svobode, predpostavljajna koristi skupnosti koristim posameznih nacionalnih skupin in uveljavljanje enakopravnosti vseh državljanov v stvarnosti kakor v zakonih ne glede na njihovo narodnostno, rasno in versko pripadnost. 2. da doseže priznanje za vse, kar je vsaka skupina doprinesla Združenim državam, podpirati svobodo, da vsaka ostane to, kar je, in pospeševati nastanek ameriške kulture, ki bo resnično predstavljala in sestavljena iz vseh prvin, ki sestavljajo ameriški narod. 3. da premaga nestrpnost in mržnjo, ki izvirajo iz rasnih, verskih in inorodskih predsodkov. 4. da pomaga otrokom priseljencev rešiti njihove posebne probleme, jih nauči spoznavati in ceniti njihovo posebno kulturno dedščino in jih včleni popolnoma in konstruktivno v življenje Združenih držav.

Iz navedenega lahko razvidimo, da je glavni namen dejavnosti Občega odbora za ameriško enotnost isto, kar je že Adamič v večkrat cit. članku poudaril z naslednjimi stavki: „Potrebna je nova koncepcija Amerike. Priznati moramo dejstvo, da Amerika ni čisto anglosaska dežela, ampak da je in to ne samo radi števila drugorodcev, še nekaj več. Vsakomur v državi bi morali na ta ali drugi način vtepti v glavo, da današnje Združene države niso socialno in kulturno samo razširjeno Britsko otočje in sorodne dežele, marveč bolj ali manj razširjenje vse Evrope. Poskusiti moramo spraviti v sklad in kolikor mogoče včleniti v ameriško življenje razne narodnostne in kulturne tokove v našem prebivalstvu, ne da bi pri tem kateremu med njimi ovirali razvoj ali razbili kako dobro kulturno lastnost, ampak nasprotno izrabili in usmerili to lastnost, bo razkošno obogatila barve in svojstva našega nacionalnega življenja v Ameriki.<sup>3)</sup>

Skratka Adamičeve slutnje, „da bo sčasoma še kaj nastalo iz zamisli XYZ organizacije“ niso „ostale samo pobožne želje“,<sup>4)</sup> ampak so se uresničile in njemu je zaupana pri tem novo zasnovanem delu najvažnejša vloga, postal je urednik glasila nove organizacije „Common Ground“, njen glavni propagator, ker je njegova dosedanja dejavnost v tej smeri največ pripomogla, da so se njegove zamisli tako hitro uresničile.

## II.

Ko je Adamič videl svojo zamisel uresničeno in novi odbor z razširjenimi, po njem zamišljenimi nalogami na delu, je v prvi številki glasila organizacije takoj tehtno poudaril važnost nalog, ki si jih je novi odbor zastavil posebno v današnjem razburkanem času za Ameriko. Včlenil je novo organizacijo in njene naloge v

<sup>3)</sup> Obzorja 1940, str. 34 in 36.

<sup>4)</sup> Obzorja 1940, str. 285.

vseameriški obrambeni načrt in poudaril, da brez rešitve tega osnovnega nasprotja Združene države ne bodo mogle ustvariti enotne obrambe na celi črti. „Totalna obramba“ ni mogoča, dokler državljani Združenih držav razpadajo v Amerikance—Poljake, Amerikance—Nemce, Amerikance—Čeche, Amerikance—Italijane in tako dalje. Dokler bodo take razmere vladale v Združenih državah, bodo resnične besede enega voditeljev evropske totalitarne napadalne propagande: „Današnja Amerika ne bo za nas nikdar predstavljala kake nevarnosti. Nič ne bo lažje, kakor zanetiti krvavo revolucijo v Združenih državah. Nobena druga država nima toliko socialnih in rasnih nasprotij. Tam bomo istočasno lahko napeli več strun.“

Glavna notranja slabost današnje Amerike pa ravno je, da je še vedno samo „varilni kotel“ mnogih narodnosti, da je še vedno samo mešanica raznih narodnosti, ki ravno radi nasprotja med Staro in Novoamerikanci še nimajo enotne državljanske zavesti ter tako dejansko divja v državi neke vrste psihološka državljanska vojna, ki jo je pa treba v današnjem času mednarodne napetosti končno veljavno za vselej ustaviti. Prvo, kar je pri tem potrebno, je, da se zatrejo vsa gibanja proti „tujerodcem“, ki imajo za posledico, da se desetine milijonov državljanov sramuje svojega porekla in zaledja in jih gonijo v taka psihološka razpoloženja, da jim je nemogoče, da bi se razvili ne samo v polnopravne državljane Združenih držav, ampak sploh v prave člane človeške družbe.

Poleg te negativne borbe proti gibanjem, ki so uperjena proti „tujerodcem“, pa je potreba izvršiti še pozitivno nalogo: izvesti resnično amerikanizacijo vseh državljanov, priseljencev in tudi Staroamerikancev, belih in črncev. Ta amerikanizacija mora postati veliko vzgojno gibanje izgrajeno trdno na spoznanju cele vrste dejstev, ki jih morajo prilagoditi starim in mladim in utemeljiti s celo vrsto razlogov in idej, med katerimi bi bile po Adamiču glavne naslednje:

Ena glavnih prednosti Združenih držav je ravno dejstvo, da njih prebivalstvo izvira iz večine narodov Starega sveta, iz nekako 60 različnih kulturnih in historičnih zaledij. Na ta način so kulturne, duhovne in materialne sile Amerike ogromne, le mobilizirane še niso in to je sedaj glavna naloga. To bogastvo pa nalaga tudi velike dolžnosti, da se ustvari končno velika kultura Novega sveta, ki mora biti univerzalna ali vse človeška, ravno zato, ker družji v sebi vse kulture evropskih narodov in ki bo zato boljše zadovoljevala notranje človekove potrebe, kakor vsaka druga kultura.

Glavni vzgojni in kulturni napor pa ne sme iti za tem, da bi poenotili in zlili v eno kalupo vse državljane, ne „americanizacija“ izpred 25 let, ko so vse tujerodce, ko so jih rabili za vojake, čez noč napravili za Amerikance, marveč za tem, da sprejme Amerika in vzame za dobrodošle vse razlike med njenimi državljani. Amerikanizem ne more biti nikoli monopolen položaj ene grupe, ampak koncentracija vseh stremeljenj in hotenj vseh narodnostnih grup Združenih držav k svobodi ustvarjanja in k vsečloveški kulturi. Vsem tujerodcem je treba pomagati, da se bodo čutili eno z Ameriko kot državo in idejo. Že samo kulturno zaledje Anglosasov, ki si laste prvenstvo v vsej ameriški kulturi in politiki, je zgrajeno na idejah Platona in Shakespearea, na skolastičnih filozofih, ki so bili Italijani, Španci in Francozi, na Rousseau-ju, ki je tudi Francoz, na starem in novem testamentu, ki sta oba judovski razodetji ter na irskih in nemških velikanih duha, ter torej ne vsebuje to kulturno zaledje samo ničesar samó in izvorno anglosaškega. Tej prvotni že sami po sebi tako mnogovrstni kulturni gmoti pa je sedaj priključiti kulturna bogastva in zaklade vseh 60 narodnosti, ki sestavljajo današnji narodnostni mozaik Združenih držav in jih povezati v trdno

celoto v zavesti ameriških državljanov, da bodo v kulturnem zaledju vseh svojih sodržavljanov vseh narodnosti, ras in ver, videli svoje ameriško kulturno zaledje.

### III.

S tem smo v glavnem podali naloge, ki si jih je zastavil Odbor za ameriško enotnost in ki so v glavnem zamisel našega ožjega rojaka Luis-ja Adamiča. Ne glede na to, da moramo na pravočasno uresničitev te pozne zamisli v današnjem času prehitvajočih se dogodkov, ko vidimo, da se Združene države vse bolj in bolj približujejo vrtincu svetovnega požara radi zadovoljitve svojih imperialističnih apetitov v Aziji, gledati kritično, saj nas premnoge stvari v publikacijah novega odbora, ki jih tu nismo podrobneje citirali, vse preveč spominjajo na idealiziranje sedanje demokracije, na način, ki smo ga poznali v Franciji in Angliji, kar se je pa v teku junijskih dogodkov letošnjega leta v veliki meri razkrinkalo kot prazna fraza in utvara, moramo kot Slovenci vseeno poudariti veliko soodločujočo vlogo, ki jo vrši pri tem Luis Adamič.

On je v svoji knjigi „Moja Amerika“ prvi tako izrazito postavil pred javnost Združenih držav problem 30 milijonov Novoamerikancev. Sam popisuje v knjigi kako silen odmev je imel njegov članek, objavljen prvič v novembru 1934 v „Harpers magazinu“.<sup>5)</sup>

Danes stoji Adamič v najrazburkanejšem času, kar jih je Amerika doživljala od napovedi prve svetovne vojne sem, kot ena osrednjih osebnosti pri reševanju glavnega vprašanja današnje Amerike: ustvaritve njene nacionalne enotnosti. Res se loteva Adamič in njegov krog te naloge s precejšnjo dozo malomeščanskega idealizma, kar bo nujno privedlo do hudih razočaranj in delnih neuspehov, vendar je naloga, ki jo vrši kljub temu velika in pomembna. Prvič stopajo v življenju Združenih držav množice Novoamerikancev zavestno v politično arenno kot vpliven, aktiven element ameriškega dogajanja. Staroamerikanci čutijo, da zavisi od teh množic v mnogočem bodoča usoda države, ki je bila do sedaj odvisna le od njihove volje in dejanj. To pot se množice Novoamerikancev ne bodo dale kupiti s ceneno „amerikanizacijo“, kakor pred 25. leti, marveč zahtevajo priznanje in aktiven delež v ameriškem javnem življenju.

Za ta stremjenja Novoamerikancev kaže sedaj vladajoči sloj Staroamerikancev mnogo razumevanja. V trenutnem položaju v svetu moramo v tem dejansko videti pridobivanje teh novoamerikanskih množic za imperialistično politiko vladajočega sloja, oz. vsaj za ustvarjanje ugodnejšega položaja za take podvige vladajočega sloja Združenih držav. Za daljšo prihodnost pa pomeni ta pritegnitev Novoamerikancev, v kolikor se bo res izvedla v tolikšni meri, kakor predvideva in zahteva to Adamič, popolno preobrazbo severnega dela ameriškega kontinenta, udarjanje temeljev novi širši Ameriki, kakor jo poznamo danes. Če pride do vsaj delne uresnitve tega načrta in sčasoma bo do tega gotovo prišlo, hitreje in temeljiteje v drugem socialnem redu, počasneje v sedanjem, bo Amerika tisti kontinent, ki ne bo združil več samo tehničnih pridobitev Starega sveta in jih razvil do najvišje mere ampak tudi kulturne. S tem bo Amerika dobila šele svojo nacionalno individualnost, dočim predstavlja danes samo raznolikost, ki jo pokriva le najtanjša plast formalnega ameriškega državljanstva.

S tem svojim delom si je Adamič za Ameriko samo pridobil večjih zaslug, kakor Pupin in Tesla. Dočim sta slednja s svojimi tehničnimi izumi obogatila ves svet, poslužujoč se pri tem le ameriških razvojnih možnosti v tehniki, je Adamič s

<sup>5)</sup> Glej Obzorja 1940, št. 2.

tem, da je postavil pred ameriško javnost najbolj pereča vprašanja Amerike na tako prepričljiv način, kakor zna samo on, storil za samo Ameriko mnogo več. Prebudil je ameriško javnost, milijone Novo in Staroamerikancev, da so se začeli zavedati samih sebe in skupne povezanosti. Vprašanje nacionalne enotnosti, ki je do sedaj zanimalo le posameznike, je postalo po Adamičevi zaslugi vseameriška zadeva, ki se danes obravnava na nešteti zborovanjih in v brezštevilnih člankih. Kakor je velika kriza pred desetimi leti opozorila ameriško javnost na njeno socialno in gospodarsko neuravnovešenost in razklanost, tako je Adamič pokazal na njeno nacionalno razkovanost in škodljivost takega stanja. V tem je velik pomen Adamičevega dela v sedanjem razdobju Združenih držav.

## OB PETDESETLETNICI FRANCETA BEVKA

ANTON SLODNJAK

V septembru letošnjega leta so se naši časniki in časopisi spominjali življenjskega jubileja sodobnega slovenskega pripovednika Franceta Bevka. In čeprav ni Bevk še sodeloval pri naši reviji, kar se mi zdi pravi čudež, čutim vendarle sveto dolžnost, da pokažem slovenskemu severu in vzhodu bežni pisateljski profil najplodnejšega in najboljšega sodobnega pisatelja slovenskega zahoda.

France Bevk se je rodil 17. septembra 1890. leta v Zakojci pri Cerknem na Goriškem, onstran sedanje jugoslovansko-italijanske meje. Po dovršeni ljudski šoli je bil dlje časa trgovski vajenec in je komaj s sedemnajstim letom šel na goriško učiteljsiše; nato je učiteljeval v domačem kraju, bil med svetovno vojsko vojak, pozneje časnikar in prosvetni delavec med Slovenci pod italijanskim gospodstvom; zdaj živi kot pisatelj v Gorici.

Bevk je pričel slovstveno pot z lirsko pesmijo. Navzlic živemu čustvu in preprosti, jasni misli ni mogel zadeti prave melodije. Menda je hotel mimo Župančičeve zanosne himničnosti v trezno stvarnost. O tem stremljenju bi pričalo tudi njegovo prizadevanje, da se nasloni na narodno pesem in povzame njeno formo in idejo. Toda tudi tako si ni mogel sprostiti nekoliko ozkega lirskega doživljanja, da bi ga bil ubral v lepo, obče zanimivo pesem. To nemoč je občutil sam, zato je kmalu prenehal zlagati pesmi in je začel pripovedovati: v lirski, subjektivni besedi o lastnih upih, bojznih in strahovih. Tudi kot pripovednik se dolgo ni mogel rešiti epigonstva. Dostojevskij in njegov največji slovenski učenec — Ivan Cankar — sta botrovala njegovim prvim črticam in povestim. Poglavitno snov jim je dajalo bolj razmišljanje o svetovni vojski in njenih posledicah kakor pa stvarno prikazovanje vojnega in povojnega življenja.

Bevk se je moral napotiti po vzgledu vseh onih pisateljev, ki se v objektivnem upodabljanju življenja ne morejo estetsko izživeti, v avtobiograf-

sko zasnovane povesti. Šele ko je vsaj na papirju obračunal s samim seboj, se mu je umiril pogled, da je pričel bistreje doumevati in razločevati zmedo in zakone socialnega življenja. Vendar se mu življenje posameznika, družbe in celote tudi poslej razodeva v nekoliko romantični podobi in prisposodbi kot torišče temnih nagonov pridobivanja ter gospodovanja in blaznega plesa seksualnih strasti. Bevk pa gleda in presoja to življenjsko zmedo z malce idealističnim, čeprav nedoslednim umetniškim stremljenjem, pododovanim od Dostojevskega in Cankarja, da bi zamotani problem človeške krivde in nekrivde obrazložil z orisom medsebojnih spopadov človeških individualnih nagonov spolnega in materialno-nagonskega značaja. Zato pogrešamo včasih v njegovih slovstvenih delih realnega ozračja, trdnega temelja in plastičnega ozadja in se premnogokrat dogajajo njegove zgodbe v pisateljevi ustvarjalni domišljiji, pa ne v „areni življenja“. Bevk se sicer kot pisatelj zaveda, kolike važnosti je oris družbenih, kulturnih, etničnih in zemljepisnih razmer, pod katerimi so dorasle in se spopadle njegove osebe, vendar jih ne more dvigniti do tiste stopnje, da bi postale do zadnje niti realne in simbolne za družbo, narod in državo. Navzlic silni želji po notranji poglobitvi in resnici je prav zaradi omenjene pomanjkljivosti včasih površen in krivičen osebam, ki jih ljubi in jih hoče prikazati z močno voljo po resnici.

Bevk se je doslej poskušal skoraj v vseh pripovednih slogih in proznih oblikah od umetne pravljice in legende do dušeslovnega romana. Po snovi lahko delimo njegova dela v meščanske, plemiške in kmečke povesti. Meščana nam prikazuje Bevk navadno kot žrtev seksualne strasti, kot igračo bolnih živcev, kot slabiča, ki ne najde več drugje sprostitev in utehe kakor v uživanju in trpinčenju sebe in drugih. Zgodovinsko-plemiška povest je Bevku prilika nekdanjega kipečega življenja spričo današnjih življenjskih razvalin. Kmečka povest mu je doslej najlepše uspevala, saj jo je zajemal po večini iz življenja, iz katerega je sam vzrasel in ga zato najbolje pozna. V tolminsko-cerkljansko-idrijskem hribovju se stikajo tri narodne kulture in prehajajo alpski, kraški in mediteranski svet drug v drugega. Gotovo doživlja človek tega zemljepisno in ljudsko prehodnega ozemlja ljubezen in sovraštvo, pravico in krivico za dobro spoznanje drugače kakor slovenski človek, ki je zrastel iz hladnejše krvi in rahlejšje zemlje. Bevk tega kmečkega človeka bolj razume in bolj ljubi, kakor mestnega izkoreninjenca, srednjeveškega roparskega viteza ali trubadurja.

Okrog 1930. leta je kazalo, da se bo Bevk docela posvetil pripovedovanju vaških zgodb in epskemu oblikovanju kmečkega posebnega, trpina in hudodelca. Z nekaterimi deli iz vaškega življenja je dosegel v tistih letih pri bralcih in kritikih največ priznanja. To velja zlasti za povesti: *Želzna kača* (1932) in *Veliki Tomaž* (1932).

Toda v Bevkovi duši je morebiti prav toliko nemira kolikor v dušah

njegovih oseb; razpon njegovega slovstvenega snovanja je tako širok, fizična in psihična potreba po pripovedovanju pa sta tako silni, da je tudi poslej ostal v snovi razgiban in plodovit, v izdelavi pa neenakomeren in raztrgan. Poleg tega ali onega vrednega dela, ki pa je morebiti ostalo zaradi razmer, v katerih živita Bevk in naš narod, nespoznano in neocenjeno, je napisal mnogo krajših in daljših zgodb, ki jih je sipal z radodarno roko po vseh slovenskih časopisih in mnogih založbah.

Bevkove tragične osebe so žrtve demoničnosti lastne psihe, družbe, v kateri žive, in zemlje, ki jih nosi ter hrani. Bralec dostikrat ne more dometi, odkod se je dvignila ta burja in kam tira bednega junaka. Človek začne Bevka kot pripovednika zanimati šele tedaj, ko ga je obsedla strast ali prevzela trmoglava misel ali pa pičila smešna muha, o katerih bi bralec menil, da morejo zanesti zgodbo v humoresko, ne pa v žaloigro. Toda Bevk kot pripovednik ne pozna humorja. Vsaka zgodba se mu zaostri v trd obračun ali pa v krvavo gonjo, v katerih pa probleme in konflikte po večini samo kopiči, ne da bi jih mogel razčistiti in razrešiti.

Edino v pravljicah in legendah se mu je doslej posrečilo premagati kraljestvo temne, nesmiselne usodnosti, ki zmaguje v njegovih zgodovinskih in kmečkih ter meščanskih povestih. Za ta skoraj deset let se pripravljajoči, a še danes nepopolni prelom v Bevkovem pripovedništvu sta poučni knjigi: legendarna pripovedka *Kozorog* (1933) in zbirka vsebinsko in oblikovno zanimivih *Legend* (1939).

Bevkova idealistična pripovedna usmerjenost se izživlja najbolj svobodno v pravljicnem in legendarnem svetu, kjer je še tako črnemu hudo delstvu vrecel usmiljenja in odpuščanja vedno odprt. Ta ugotovitev dokazuje, da je dober del demoničnosti in strastnosti v njegovih sodobnih in zgodovinskih povestih literarnega, ne življenjskega izvora. Njegova dela so skoraj nepregledna vrsta krčevitih poizkusov visoko stremečega in silno delavnega pisatelja, ki pa se ne ume sprostiti v neugodnih individualnih in socialnih razmerah, da bi si pridobil ustvarjalno svobodo v razmerju do življenja, sredi katerega živi in za katerega dela.

Toda že se kažejo prvi sadovi Bevkovega umetniškega preporoda, ki obetajo, da se bo prej ali slej priboril do umetniško resničnih, dovršenih del. Omenjena duhovna in estetska problematika njegovih povesti nas ne sme motiti, da ne bi krepko poudarjali njihovih vrednot. Bevk je v svojih blizu šestdesetih samostojnih knjigah in knjižicah podal množico dragoce- nih ljudskih povesti, poleg tega tudi nekaj zasnov velike pripovedne umetnosti in cele kope vsakdanjega leposlovnega berila, ki ni nikdar brez duše in brez okusa. S svojim neutrudnim fabuliranjem je zalegel med svojimi goriškimi rojaki za celo slovstveno pokolenje, obenem pa je posegal v slovstveno življenje slovenske celote z močnimi rokami in izoblikoval nekoliko umetniških podob, brez katerih bi bilo naše slovstvo revnejše.

Ob življenjskem jubileju mu želimo to, po čemer hrepeni najbolj tudi sam, da bi našel namreč toliko miru in zavetja v trdem življenjskem boju, da bi mogel dosedanja brezprimerno slovstveno plodnost izenačiti z estetsko in miselno dovršenostjo. Že doslej nam je z zvestim in neutrudnim delom večkrat pokazal v zmedbi našega življenja, kje je pravica in kje krivica, na kateri strani resnica, na kateri pa laž. Naj ga na nadaljnji trnjevi poti slovenskega pisatelja podpirata: prepričanje, da je šla doslej njegova pisateljska pot nenehoma navzgor, in da je zato pred njim še velika in lepa bodočnost, in pa srečna zavest, da mu je narod hvaležen za njegovo delo.

## OB POMEMBNI PETSTOLETNICI

A. C.

Na Grškem si je v laseh več mest, ki si prilaščajo slavo, da so rojstni kraj velikega epika Homerja. Shakespeare je tudi predmet večnih sporov, ker mu nekateri odrekajo avtorstvo znanih dramskih del in sonetov, češ da je ustvarjal le nekdo drugi pod njegovim imenom. V zgodovini marsikaj ni povsem dognano in ostane sporno, tako tudi postanek današnjega tiska. Različna evropska mesta in razni narodi si laste prvenstvo. Verjetno je, da spor nikoli ne bo rešen. Različni viri navajajo predvsem tri može kot početnike modernega tiska. Wells pravi, da gre ta čast najbrže Holandcu Costerju iz Haarlema. Drugi se zavzemajo za Italijana Castaldija. Na splošno pa velja kot izumitelj Nемеc Gutenberg. Letos so mnogokje omenjali, da je poteklo 500 let, odkar je spravil v tek napravo s premičnimi črkami in tako omogočil pravo revolucijo v tehniki tiskarstva ter silen razmah človeškega duševnega izživljanja. Toda tudi tisoč štiri sto štirideseto leto je sporno. A naj bo že kakor koli, tisk je za moderno življenje, za razvoj kulture in civilizacije, za splošni napredek družbe, tolikega pomena, da se je vredno ustaviti ob petstoletnici njegovega postanka, četudi dejansko nismo morda v resničnem jubilejnem letu. Gotovo smo pa v jubilejnem desetletju.

Tiskanje samo je znatno starejša iznajdba. Že v starem veku so delali odtise in uporabljali pri tem les, kamen, kovine. Znani so zlasti Babilonci. Tisk je služil tudi pri zaznamovanju sužnjev, živine, kruha. V srednjem veku so že tiskali knjige, toda delali so le nekakšne grafične mape, odtiskovali so posamezne liste in jih potem vezali. Predvsem je znana biblija revnih, ki je s podobami pomagala nepismenim množicam spoznavati zgodbe svetega pisma. Književnost je bila pa privilegij gradov in zlasti samostanov. Posebno menihi so se ukvarjali z razmnoževanjem pergamentnih rokopisov. Novi izum je pa že po svoji naravi terjal večji krog čitajočega občinstva. Toda napačno bi bilo misliti, da so šle knjige takoj v velikih nakladah. Gutenbergova 42 vrstična biblija je bila natisnjena v 100 izvodih. Novotarija prvotno ni naletela na kakšno posebno priznanje. Vsako novost spremlja zmrdovanje. Za kino so bili še do nedavnega nekateri mnenja, da ne more doseči umetniške višine. Tudi za tiskarstvo so mislili, da ne more zameniti slovečih rokopisov. Ljudje, ki kaj novega ustvarijo, se največkrat nisi sami dovolj ne zavedajo pomena iznajdb, ki preoblikujejo ali znatno pomagajo preoblikovati vse družbeno življenje. Za velike spremembe v tehniki in celotnem življenju morajo pa biti ustvarjeni tudi pogoji, ki preobrate omogočijo, jih z dotedanjim evolucijskim razvojem pripravijo in na

neki razvojni stopnji naravnost terjajo in sprožijo. Zanimivo je, da se za prvenstvo pri iznajdbi tiska poteguje kar več evropskih narodov. Tisk je nastal skoraj sočasno v raznih deželah in je prav možno, da so ga iznašli razni početniki neodvisno drug od drugega, vendar na približno enaki gospodarski in kulturni stopnji med seboj bolj slabo povezanih krajih zapadne Evrope. Tiska bi pa gotovo ne bilo brez papirja, ki je kitajskega izvora. Evropska proizvodnja mu po kakovosti dolgo ni bila enaka.

Stoletje, ki nam je dalo tisk, je silno razgibano in pomeni že v mnogočem manifestiranje novejšje dobe, v kateri je zavzelo meščanstvo prvo mesto. Fevdalno skupnost je rušilo že mnogo sil, zlasti povečan denarni in blagovni obtok, dalje se je razrahljal cehovski sistem v mestih. V duhovnem svetu je humanizem uvajal individualno pojmovanje človeka v družbi. Renesansa je vračala umetnost k antičnim vzorom. Vseposod so vstajali verski boji kot odraz stvarno težkih življenjskih prilik, ki v marsičem spominjajo na današnji čas, ko je v hudi krizi vsa družba in se medsebojna trenja zrcalijo v nepomirljivih idejnih nasprotjih. Iz verskih razkolov se je naposled izcimila reformacija, ki je ločila dotlej duhovno enotno Evropo v dva nasprotna si svetova, v kolikor ni bila razbita že poprej po medsebojno se borečih socialnih plasteh, to je fevdalne gospode in tlačanov. Veliki kmečki upori in boji taboritov so znamenja hudih socialnih trenj. Proti koncu petnajstega stoletja je Kolumb odkril Ameriko in tako doprinesel velik delež za pospešeni družbeni razvoj.

Dobrih sto let po izumu tiska smo tudi Slovenci dobili svoje prve knjige. Dalo nam jih je protestantsko gibanje v želji, da si s pomočjo ljudskega jezika čim bolj utrdi tla pod nogami, da se čim delj razširi. Trubar, Dalmatin in drugi so v reformatorski vnemi zaorali ledino in iz verskih pobud nehote postavili temelje naši knjigi, ki nam je pozneje s Prešernom dala legitimacijo obstanka. Začenjali smo kot kulturni narod, ki je kljub maloštevilnosti vendarle vreden, da se uvrsti v zbor drugih narodov. Brez tiska bi tega ne bilo. Četudi ni šel razvoj povsem ravno pot in se je sam Trubar oddaljil od ljudstva ter potegnil s tujim plemstvom, je vendar reformacija s slovensko knjigo odigrala prevažno vlogo v življenju našega naroda, ki se je začel prebujati, se zavedati samega sebe in je sčasoma zorel v enoten organizem, ki nujno tirja samostojnost in enakopravnost, svoj prostor pod soncem.

Tisk se je do danes silno izpopolnil in je na taki višini, da kvalitetno reproducira slikarska dela ter širi pisano besedo v milijonskih izvodih. Njegov vpliv je tolikšen, da je skoraj prav, če ga imenujejo velesilo. Skozi vsa leta je pomagal oblikovati človeško miselnost in vplivati na dejanja ljudi, danes je pa njegova moč izredno velika. Kakor se pa v določenih družbenih pogojih vsaka stvar uporabi pozitivno ali pa negativno izmaliči, tako je tudi tisk deležen vseh svetlih in senčnih strani svoje dobe. Zloraba tiska gre predvsem v dve smeri. Dostikrat služi tisk zavestnemu zastrupljanju javnosti, prefinjenemu ali tudi grobemu prikrivanju stvarnosti, nečednih namenov in vseh sodobnih narobe kreposti, ki imajo glavni cilj v ustvarjanju ali obdržanju nazadnjaških, protiljudskih prilik. Torej omama, varanje ljudi v določene svrhe. Drugo je pa povsem špekulativno izrabljanje tiska v znamenju čistega profitarstva, ki mu je vse dobrodošlo, tudi najbolj umazan šund.

„Papir je potrpečljiv, vse prenese“, čujemo dostikrat, kar v polni meri drži.

Komur je do vojne, bo delal vojno propagando in zastrupljal odnose med narodi; komur je do miru, pa ima kaj besede v javnem življenju, bo tudi tisk vpregel v svoja mirovna prizadevanja. Vsaka stvar nosi pečat svojega gospo-



darja. Danes to velja zlasti za kino, radio in tisk, vse je najvernejše zrcalo dobe. Z dosedanjim razvojem tiska je zvezano predvsem meščanstvo, ki je po zakonitosti svojega reda prisiljeno na neprestano izboljševanje in spreminjanje proizvodnih sredstev. Prejšnje dobe so v primeri z novejšo skoraj brez vsakega napredka v proizvodnji. Zdaj je tempo vse drugačen, izum sledi izumu, komaj se kakšna novotarija dobro spravi v promet, že so tu druge in ne more niti prav ostareti, pa je zamenjana. Tudi s tiskom je tako. Vendar je še marsikaj na poti njegovemu razmahu. Po svoji naravi izključuje ozek krog odjemalcev in zahteva čim večji trg. Najširše množice pa niso v stanju, da bi konzumirale mnogo tiska, ker jim dostikrat manjka za najnujnejše. Vendar gre razvoj v smeri napredka najširših slojev, seveda z raznimi zastoji in nazadovanji. Moderna družba ne more več izhajati z analfabeti, tudi najpreprostejši poklic in vse družbeno življenje zahteva vedno večjo izobraženost, ki jo posreduje predvsem tiskana beseda. Pri smotrnejši organizaciji družbe bi imel lahko vsak koristen zemljan vso priliko, da se obogati z duhovnimi dobrinami in umetniškimi stvaritvami. Toda danes je večina srečna, da ima kaj v loncu in streho nad glavo. Vsekakor družbi ni v čast, da so najboljši plodovi človeškega uma in duha še vedno bolj lastnina izbrancev kakor pa vsega naroda, vse družbe. Knjiga je na vse zadnje dostopna prav vsakomur, saj so marsikod knjižnice, zlasti v mestih je človeku dano na izbiro marsikaj vrednega. Toda dejansko življenje večino ljudi odteguje od kulture, jim ne proži vseh stvarnih možnosti za konzumiranje duhovnih vrednot. Treba bo premagati še mnogo ovir, da bo tisk lahko v polni meri vršil svoje poslanstvo.

Kljub temu je pa že do zdaj opravil ogromne naloge. Z njim so prihajali do besede tudi ljudje iz dna. V zadnjem času je tudi ljudstvo že spregovorilo po svojih umetniških zastopnikih. Gorki bi brez knjige težko izrazil vsa svoja bogata doživetja in čustva. Knjiga, ki jo je povsem slučajno iztaknil, mu je spregovorila o tem, da je mogoče lepše življenje kakor ga je bil živel. S knjigo je šel v boj za boljši svet. Iz dna so prišli tudi drugi: London, Nexö, Hamsun, Prežihov. Ko bodo premagane ovire, ki še stoje na poti tiskani besedi, bo tisk doživel nov polet in sprostitev. Če je že v svojih početkih omogočil dotlej nesluten razmah človeškega duševnega življenja, bo to svojo nalogo v bodoče izpolnjeval še bolj, kakor jo je do zdaj. Kulturno mora obogatiti vse ljudi in stopiti povsem v službo najboljšega, kar človeštvo premore in kar bo še ustvarilo. Poleg ostalega je tudi to ena izmed nalog, ki jo mora rešiti današnji čas.

## IZ NOVEJŠE KRITIKE SOCIALIZMA

V. K.

Med novejšimi deli, ki se kritično bavijo s teorijo in zgodovino socializma, je vzbudila precejšnjo pozornost V. Gitermannova knjiga „Zgodovinska tragika socialistične ideje“, ki je izšla lani v Zürichu. Delo je zanimivo po tem, ker izhaja njen pisec sam iz socialističnih vrst in je njegova polemika oprta v prvi vrsti na duševne in individualistične argumente, ki sta jih po njegovem nazor socialistična teorija in praksa ali dogmatično odklanjala ali pa vsaj premalo upoštevala. Delo je razdeljeno v teoretična in zgodovinska poglavja. Prva govore o iracionalnih sestavinah historičnega materializma, o mitu brezrazredne družbe in

o zmotnih prognozah marksizma. Zgodovinska poglavja govore o usodi socialistične ideje v Rusiji in Nemčiji.

V svojem zgodovinskem orisu socialističnih idej poudarja pisec, da so v sociologiji prosvetljske ideje mnogo počasneje prodirale kot v prirodoslovju. Teleološki in kavzalni vidiki se tu še dolgo časa mešajo, kar je še pri Herderju Kant odločno pobijal. Toda celo Kant ni brez teleoloških idej, dasi v okrnjeni obliki. Zgodovinski razvoj razlaga sicer iz prirodnih vzrokov, brez „namenov in smotrov“, toda poslednji, v neskončnosti ležeči rezultat tega razvoja mu je neko „kozmpolitsko stanje“, v katerem bodo živeli ljudje samo po moralnih načelih — „v večnem miru“. V tem idealu tiči ostanek teologije, ki se iz prirodnih vzrokov, iz „imanentne vzročnosti“ ne da razložiti. Po francoski revoluciji doživi racionalistično prosvetljenstvo tudi v sociologiji znaten upadek. Tako pri Heglu ločnica med znanostjo in verovanjem ni več ohranjena. Vendar pomeni Heglova dialektična metoda, po kateri se razvija zgodovinski proces v dopolnjujočih se nasprotjih, velik korak naprej. Heglova genialna zamisel hist. razvoja je šele omogočila, razumevati zgodovino *d i n a m i č n o*, kot smiseln, preduhovljen, zakonit razvojni proces. Hegel je našel v Marxu kritičnega pristaša. Ob Kantu in Feuerbachu je Marx spoznal, da more imeti Heglov nauk o histor. zakonitosti samo tedaj znanstveno vrednost, če se posreči razumeti razvojni proces brez vsakega nadprirodnega činitelja, kakršen je Heglov „svetovni duh“, samo na podlagi prirodne razumnosti. Mesto nadprirodnega „svetovnega razuma“, ki naj giblje ves razvojni proces, je našel Marx za ta proces izkustveno podlago, in sicer v ekonomskem življenju družbe. Hkrati je postavil Heglove idejno-materialne odnose narobe. Dočim je smatral Hegel razvoj idej za prvoten, vidne spremembe v zgodovini pa za drugotne, je razlagal Marx to vzročno zvezo obratno. Po Heglu je nastalo plemstvo zato, ker je hotel svetovni razum z njim uresničiti idejo aristokratstva, meščanstva zato, da se je uresničila ideja svobode in enakosti itd. Marx pa trdi, da so razni socialni sloji kakor plemstvo, meščanstvo itd. nastali na ekon. osnovi in da so šele nato, ustrezno vsakokratnemu družbenemu ustroju, obvladale človeško zavest aristokratske, meščanske in druge ideje. Marx razlaga hist. dogajanje od spodaj navzgor, ideje razvija iz resničnosti in ne resničnost iz ideje. Zato si marksizem lasti zaslug, da je iz zgodovine pregnal vso metafiziko in da je spekulativno zgodovinsko teologijo nadomestil z nekako prirodno „zgodovinsko fiziko“.

Tu prično piščevi kritični ugovori. Po njegovem mnenju je marksizem vzlic svoji racionalistični metodi pomešan „s skritimi iracionalnimi sestavinami“, ki so z njegovo mehanistično-naturalistično osnovno težnjo v ostrem nasprotju — Marksizem izhaja iz ugotovitve, da je obstoj družbe le tedaj mogoč, ako je vsa njena aktivnost usmerjena v izdelovanje stvarnih dobrin za človekovo uporabo in potrošnjo. Družba mora opravljati gospodarsko delo, to je, zaposlovati mora gospodarske produkcijske sile. V bistvu gospodarske produkcije pa je, da je v njej vsakdo odvisen od služnih storitev drugih oseb. Ko pa dobi urejevanje teh služnih storitev trajne oblike, nastanejo, s silo ali po dogovoru, socialni odnosi, ki jih imenuje Marx produkcijske odnose. Produkcijski odnos starega veka je bilo suženjstvo, produkcijski odnos srednjega veka tlačanstvo, produkcijski odnos novega veka je mezdna pogodba med delodajalcem in delojemalcem. Lastninska pravica do raznih produkcijskih sredstev ustvarja v teku razvoja med seboj nasprotnę skupine, neenakomerno udeležene pri lastništvu produkcijskih sredstev. S to lastninsko pravico označene socialne skupine imenuje Marx „razrede“. Razred, ki ima produkcijska sredstva le v majhni meri ali sploh ne, je prisiljen, dajati svojo

delovno silo lastnikom produkcijskih sredstev na razpolago. Ti lastniki — vladajoči razred — skušajo svoj položaj kar se da utrditi in razviti. Početna fizična sila (oborožena drž. organizacija), ki se je v ta namen poslužujejo, prehaja vedno bolj v duševno učinkovito silo: legitimnost oblasti se vcepi v zavest vsakega državljana v obliki državne suverenosti. Država postane sredstvo vladajočega razreda, ne da bi sama priznala svoj razredni značaj. Da utrdi svojo moč, uporablja vladajoči razred vse kulturne ustanove in vrednote: vero, pravo, nravi, umetnost, pesništvo in znanost.

Marxov historijski materializem se deli kot „fizika socialnega življenja“ v statiko in dinamiko. Statika pravi, da si zgradi vladajoči razred na osnovi vsakokratnih produkcijskih sil in razmer ogromno konstrukcijo — duhovno nadstavbo. V ustavi in v ostalem pravu, v religiji in politiki, v vzgoji, umetnosti in znanosti lahko vladajoči razred uveljavlja ideje, iz katerih izhaja „upravičenje“ njenega privilegirane položaja. Ideje, ki temu smotru ne služijo, se izločijo. — Dinamika pa pravi: produkcijske sile niso stalne, marveč se razvijajo s povečanjem produkcijskih sredstev. Pomembno pri tem je, da se napredek prod. tehnike ne vrši na vseh področjih enako hitro. V teku časa prehitita ali ona gospodarska panoga drugo. Ako pa dobi neko prod. sredstvo pomen v okviru gospodarstva, pridobi tudi razred, ki ima ta sredstva, moč in vpliv v okviru družbe. Tako povzroča razvoj produkcijskih sil ob bolj ali manj ostrih konfliktih neprestano socialna premikanja. Ako je nov red gospodarsko dovolj močan, tedaj odvrže doslej mu naložene nadležne produkcijske sile in jih skuša kot novi vladajoči razred nadomestiti z novimi produkcijskimi sredstvi. Potek teh sprememb se izvrši v oblikah socialne revolucije. Novi razred, ki je prišel na oblast, postavi na novi gospodarski osnovi novo ideološko nadstavbo in podvrže staro ideologijo razkrojni kritiki, zmagoslavno kazoč na „izkoriščevanje“ prejšnjega reda. Jedro Marxovega nauka je v tem, da išče zadnjih vzrokov političnih in duhovnih prevratov v razvoju ekonomskih produkcijskih sil in da dvig in propad družbenih razredov, njih boj za oblikovanje produkcijskih razmer tvorijo bistveno vsebino zgodovine.

V tako orisanem historičnem materializmu vidi Gitermann polno skritih metafizičnih in idealističnih pojmov. Njegovo polemičnost vzbuja že nejasnost in dvoumnost socialističnih osnovnih izrazov, ki so za svojo novo teorijo prevzeli Marx in drugi iz starega izrazoslovja. Zgrešen in neprimeren se zdi avtorju način, kako sta Marx in Engels uporabljala pojme materializem in materialistično in z njima v zvezi imenovala svoj nauk histor. materializem, ki po svojem bistvu sploh ni materialističen. Marxovo pojmovanje „materializma“ se ne sklada niti s filozofsko etičnim materializmom — Marx je kapitalističnemu sistemu nenehoma očital, da mu je profitni interes glavni interes gospodarskega delovanja, dočim je hotel sam ravno osvoboditi človeške osebnosti iz spon „materialistično“ usmerjenega gospodarstva. Enako nima njegov „materializem“ nič skupnega z ontološkim materializmom, ki ga je Marx ponovno kritično zavračal, češ da človeškega duha in voljo ni mogoče subsumirati pod kategorijo čiste materialnosti. Gitermann opozarja, kako materialistično definira Marx kot nar. ekonom glavne pojme narodnega gospodarstva. Bistvo dela, vrednosti, blaga, denarja, kapitala, produkcijskih sil ne definira iz snovnosti, marveč v veliki meri iz duhovnosti. Delo Marx ne razumeva fizikalno, kot produkt sile in poti, marveč z upoštevanjem iracionalnega faktorja dela, kot skupek fizičnih in duhovnih sposobnosti, ki obstajajo v telesnosti in v živi osebnosti človeka.

Enako kompleksnega značaja so mu tudi ekonomske produkcijske sile. Slednje dokazuje avtor s primerom vojnega potenciala. Z njim razumemo

celotnost vseh sredstev, ki jih mora država v vojni uporabiti, da se lahko uspešno vojskuje. Poleg tehničnega in človeškega materiala so potrebne tudi še strateške sposobnosti generalnega štaba kakor tudi moralno razpoloženje — pripravljenost na smrt v armadi in ljudstvu. Tak vojni potencial je matematično težko izračunljiv, ker obsega poleg materialnih tudi duševne komponente. Podobno tvorijo gospodarske produkcijske sile — gospodarski potencial naroda, kamor spadajo prirodni viri, stroji, orodje, armada delavcev (ne samo glede njih fizično, marveč tudi duševno sposobnost), tehnično znanje in moralna pripravljenost za delo. Med produkcijskimi silami so torej tudi take z izrazito duševnimi komponentami in med njimi ima najbolj pomembno vlogo — tehnološko uporabno znanje, t. j. iznajdljivost človeka, brez katere bi ne bilo tehničnih prevratov. „Duhovnost“ tukaj ni pomembna samo v „ideološki nadstavbi“, marveč tudi v „realnem temelju“, zaradi tega ni primerno imenovati ta temelj — čisto „materialistično“ bazo.

Enako nedosledno „materialističen“ je Marx tudi pri opredelitvi zgodovinske osebnosti. Zgodovinska osebnost je sicer znanilec in nosilec idej, toda te ideje se uveljavijo le tedaj, kadar ustrezajo resničnim ali navideznim potrebam družbenih slojev. Ako neka ideja vladajočim interesom nasprotuje, je v zgodovinskem razvoju brez učinka. Ne iz objektivne pravilnosti njene misli, marveč iz pristanka, soglasja zainteresiranih razredov izvira moč „vodilnih osebnosti“. To Marxovo naziranje je Gitermannu dokaz, da Marx ni zastopal enostranskega materialističnega, marveč v bistvu dualistični družbeni nauk, ki vidi v zgodovini skupno učinkovanje duhovnih sil in materialnih razvojev. „Histor. materializem“ po piščevem mnenju ne taji obstoj duhovnih sil, marveč hoče celo dognati, od kod črpajo neke ideje svojo socialno silo, svojo časovno veljavnost, medtem ko druge brez učinka propadejo.

Čisto nematerialistično je pri Marxu opredeljen tudi pojem vrednosti, to je menjalne vrednosti. Menjalna vrednost nima „čutnih lastnosti“ dobrin in se ne da določiti s „kemično analizo blaga“, kajti vrednost ne vsebuje niti „atoma prirodnih snovi“. Neka dobrina ima vrednost, ker je v njej uresničeno abstraktno človeško delo. Po Marxu je predpogoj vsake vrednosti okolnost, da nosi trud dela človek, to je oseba, ki more neko dobroto zamenjati, in še to, da družba upošteva storitve vseh ljudi po enakih vidikih. Kjer obstoja suženjstvo, se delo sužnjeva enači z delom živali in strojev, tako da suženj vrednosti svojega dela ne more napram nikomur uveljaviti. Zato Aristotel, ob suženjskem sistemu grške države, bistva menjalne vrednosti ni mogel spoznati. Marxovo pojmovanje vrednosti, ugotavlja Gitermann, temelji v svojih zadnjih osnovah v transcendentnem bistvu človeške osebnosti in v njeni zahtevi po pravni enakosti.

Ako predstavlja vrednost nekaj nematerialnega, potem tudi blaga ne moremo pojmovati kot snovno stvar, saj postane blago fizično uporaben predmet šele glede na svojo nefizično menjalno vrednost. Blago ima mimo svojih stvarnih lastnosti tudi neko nadčutno kakovost, tako da mu gre po Marxu neke vrste „fetiški značaj“. Tudi svoj osnovni pojem, pojem kapitala, definira Marx nematerialistično. Tudi kapital mu je abstractum. „Lastništvo denarja, živil, surovin, strojev itd. še človeka ne dela kapitalista, ako ni dopolnila, to je meznega delavca, to je človeka, ki je prisiljen, da se sam prodaja. Kajti kapital ni „stvar“, marveč s stvarmi posredovano družbeno razmerje med osebami. Ekonomija torej ne razpravlja o stvareh, marveč o odnošajih oseb in v zadnjem pogledu, o odnošajih med razredi. Marx kaže po Gitermannu očitno nagnjenje, da predmete nar. ekonomije in sociologije ne definira materialistično, ne kot snovne predmete, marveč razkriva za njih videzom bistveni dejanski stan v duhovnih odnošajih. Pred-

meti kot blago, denar, kapital se razlagajo kot simboli socialnih odnošajev. Podlaga teh teorij ni ontološki materializem, ampak stremenje, razumevati predmete ekon. življenja kot nositelje nematerialnih, psihičnih funkcij.

Samo tako je po Gitermannovem mnenju v Marxovi sociologiji umljiv pojem „izkoriščanja“. Iz čisto materialističnega stališča je človek samo „kompliciran avtomat“, glede katerega bi bilo nesmiselno zahtevati, naj ga osvobodimo „izkoriščevalcev“. Samo če pripisujemo človeku nacionalni atribut osebnosti, postane pojem izkoriščanja sploh mogoč. Marxove zahteve po osvobojenju človeka, po vrnitvi njegove suverenosti nad samim seboj, ki se mu zdita smisel in smoter bodoče družbe, kažejo, da Marx predpostavlja v človeku ne samo gonic fiziološke narave, marveč tudi duševne in etične težnje. V osnovi vseh njegovih obsodb „nečlovečnosti razrednih odnosov“ tiči npravni zakon Kantove filozofije. Ako je vrhovno načelo Kantovega etičnega nauka, da človek človeka ne sme ponižati za sredstvo, za orodje, se Marx protivi proti temu, da bi človekovo bistvo postalo samo stvar, da bi se odtujilo samo sebi. In ako gleda Kant svoj idealni družbeni red v nekem svetovljanskem stanju, v katerem svoboda enega individua ne bo omejevana po svobodi drugega, zahteva tudi Marx združbe, v katerih bo svoboden razvoj slehernega pogoj za svoboden razvoj vseh. Marx transcendentnega značaja npravnega zakona ne taji, marveč samo trdi, da ideološko pobarvano razredno moralo vsebinsko določa vsakokratni socialni obstoj ljudi in je kot taka podvržena zgodovinskim spremembam.

Kako torej, se sprašuje Gitermann, je mogel Marx postati zastopnik „materialistične metode“ in materialističnega pojmovanja zgodovine? Prvotno, še leta 1844., je Kant imenoval svoje pojmovanje družbe — naturalizem ali humanizem. To ime je pozneje opustil in radi ostrega nasprotja s tedaj veljavnim Heglovim „idealizmom“ prevzel prav nasprotno geslo — „materializem“. Vsebinsko pa mu je pomenil ta termin toliko kot protispekulativen, empiričen nauk. In tako je treba po avtorjevem mnenju razumeti vse Marxove „materialistične“ označbe in opredelitve. Ako je ideološko „nadstavbo“ izvajal iz ekonomske baze, ni hotel v smislu prirodoslovnega materializma izvajati duhovnost iz snovnosti, marveč je samo ugotovil, da vplivajo gospodarske težnje ljudi na njih mišljenje in ustvarjanje. Enako njegova teza, da temelji ideološka „nadstavba“ na gospodarskem fundametu, ne trdi prvenstva materije nad duhom, marveč oznanja samo prednost „interesirane volje“ pred „čistim spoznanjem“ ali da je v kulturnem življenju interesirano hotenje močnejše kot spoznavajoče mišljenje. Po Gitermannu je Marxov „materializem“ prav za prav psihologija gospodarskega življenja in v štavbi marksizma „materializem“ nima funkcije stebra-nosilca, marveč funkcijo pilastra zelo dvomljive dekorativne vrednosti.

Psihološki zakon o prvenstvu „zainteresirane volje“ nad „spoznavajočim mišljenjem“ pa ne velja brez omejitve. Tako ima lahko napačno razumljiv interes, ki je brez resnične razumske utemeljitve, vendarle pomemben vpliv na oblikovanje neke ideologije. Ne samo resnična, tudi dozdevna korist vlada svet. Tako se dogaja, da se gospodarski položaj, iz katerega nek določeni interes in neko določeno zadržanje logično izhaja, v teku časa spremeni, ne da bi se prizadeti družbeni sloj te spremembe dovolj hitro zavedel in ukrenil odgovarjajočo spremembo svojega zadržanja. Potem ostane „stari“ interes kot nekak ohromel, ohranjujoč predsodek v veljavi, dasi aktualni resničnosti več ne ustreza. Iz te vztrajnostne sile se dajo razložiti številna nasprotja med neko določeno ekonomsko „osnovno“ in še obstoječimi ostanki prejšnje ideologije. Preživete družbene sile, nominalno še v posesti vseh atributov oblasti, životarijo še dalje, potem ko

je gospodarski razlog njih obstoja že davno propadel. V tej zvezi opozarja Gittermann na zanimive ugotovitve zgodovinarja H. Cohna glede na današnji svetovni položaj: Totalna kriza, v kateri se nahaja človeštvo, je povzročena od nesoglasja med naglo se spreminjajočo resničnostjo, ki nas obdaja, in med znanjem, predstavami in čustvi, ki nas za sedaj še obvladujejo. Naše zavestno in podzavestno življenje je še vedno pod vplivom motivov in čustev, ki odgovarjajo že minuli resničnosti. V svojem nacionalizmu smo otroci 19. stoletja, medtem ko stremi 20. stoletje k nadnarodnemu redu. Smo imperialisti v času, ki ne pozna več prostora, ki bi se dal še zasesti in obvladati. Govorimo o zaostalih rasah in o neenakosti ras v času, v katerem najbolj zaostali dohitevajo moderno civilizacijo.

(Se nadaljuje)

## O C E N E

---

---

**Politična, gospodarska in socialna načela** — Omladina Jugoslovske Nacionalne Stranke Okrožnica 1940/41 — sprejeta kot osnovna delovnega programa na seji banovinskega odbora OJNS v Ljubljani, 5. septembra 1940; izdal banovinski odbor OJNS v Ljubljani — Ljubljana, oktobra 1940, 70 str.

Slovenci smo imeli že dokaj programov. Čez nekaj let bomo praznovali stoletnico, od kar smo si ustvarili program Združene Slovenije. V koliko je izpolnjen in v koliko ni, to ne potrebuje posebne razlage. Nekateri narodi so imeli več sreče. Ponekod so uresničili celo mlajše programe, ki niso vsebovali zgolj narodnega zedinjenja, temveč tudi tisto, kar narod potrebuje za svoj zdrav razvoj. Mi tudi danes ta dan nismo brez programov. Toda besede še niso dejanja. To velja zlasti za programe tistih ljudi in skupin, ki imajo ali so imeli vso možnost, da lepe besede spremene v dobra dejanja. Tudi nova načela OJNS so za zdaj samo besede, vendar takšne, ki zaslužijo več pozornosti kakor sem sprva domneval. Ker so sprejeta „kot osnova delovnega programa“, ni napačno, če se malce pobavimo z njimi.

Grajena so na spoznanju, da se bo iz sedanje svetovne borbe izcimil nov družbeni red. Smo na prelomu med dvema dobama, zato narod v tem prehodu ne more biti prepuščen samemu sebi. Treba mu je postreči z rešilnim programom, treba se je zavedati velike odgovornosti živeče generacije v usodni preizkušnji. Največjo odgovornost nosi mladina, nosilec naše narodne in državne bodočnosti. Zato naj se združijo vse pozitivne mladinske sile pri delu za našo boljšo bodočnost, ki mora v spremenjenem svetu temeljiti na notranji narodni strnjjenosti, na stvarni enakopravnosti vseh udov naroda in na mednarodni enakopravnosti velikih in malih držav, brez slehrne hegemonije. Največ strani prilično obširnega teksta je posvečenih socialnim in gospodarskim načelom. To je prav, ker od gospodarske ureditve in socialne strukture družbe zavisi tudi vse drugo. Oboje narekuje primerno politično obliko in odgovarjajočo kulturno usmerjenost. Mestoma se človeku zdi, da čita znano „Deklaracijo pravic človeka in državljana“ iz velike francoske revolucije, mestoma načela OJNS spominjajo na sovjetsko ustavo iz leta 1936 — geslo: brez dela ni jela! kolektivizacija itd. — na drugi strani pa tudi razne stanovske in totalitarne programe. To predvsem s poudarjanjem države, ki naj vse ureja in ima vse večjo funkcijo kakor jo je imela za

liberalističnih časov. V bistvu naj današnja družbena struktura ostane, toda tako reformirana, da bo ustvarjeno popolno soglasje med družbo in poedincem, ki naj mu bodo pod enakimi pogoji dosegljive vse pravice in naložene vse dolžnosti. Edino priznано plemstvo naj bo plemstvo dela. Stanovi naj dosežejo tako delitev dela, da bo mogoče pravično sožitje vseh delovnih skupin. Zasebno lastnino je mogoče tudi odvzeti, če to narekuje korist družbe. Proizvajalna sredstva javnega interesa morajo biti sploh podružabljena. Država naj podpira zadružno kolektivizacijo lastnine v kmetijstvu, industriji in obrti. Privatna lastnina ne sme biti podlaga nenormalnega brezdelja in ne sredstvo socialnega in gospodarskega izkoriščanja sočloveka. Človeško delo ni trgovsko blago. Zemlja mora biti last tistega, ki jo obdeluje. Nihče ne sme trpeti pomanjkanja sredi izobilja. Monopolske in zlasti kartelne pravice zasebno pridobitnega značaja morajo biti odpravljene. Prav tako vsaka špekulativnost s splošnimi življenjskimi dobrinami in potrebami. Dobre se ne smejo skrivati, kopiciti ali celo uničevati sredi lakote. Delovna sila mora biti zavarovana. Posebej je treba ščititi porodnice. Treba je skrbeti za socialno in individualno zdravstvo in za splošni gospodarski, socialni in kulturni dvig državljanov. Enakopravnost moža in žene naj bo popolna. Najvišja izobrazba ne sme biti za vsakogar privilegij. Prav tako ne sme uživati privilegij noben stan in tudi ne nobena pokrajina v državi. Seveda je treba kar najbolj smotrno gospodariti, se okoristiti z modernim napredkom, pri tem pa ne posnemati tujih vzorov, temveč samo upoštevati razvoj v svetu. Država naj vse to, in kar še program predvideva, vodi in ureja.

„Država naj uresničuje ugotovljeni vrhovni skupni smoter in interes, zato je dolžna posegati z lastno pobudo ali kot objektivni urejevalec in odločujoči razsodnik v socialno-gospodarske odnose in izravnati v potrebi s prisilnimi sredstvi ločene interese vseh socialnih in gospodarskih činiteljev (dela, kapitala, poedinca, družine in stanu) v duhu pravičnosti in občega družbenega interesa. S tem združuje v skladno edinstvo vse moralne in materialne sile naroda in jih stalno razvija do vedno večje duhovne in gmotne blaginje poedinca in družbe. Geslo državne socialne politike mora biti: socialni mir v socialni pravičnosti.“ (Str. 29.)

Zdi se, da je mladini JNS ideal tista oblika demokracije, ki jo je Masaryk oznamoval kot „znosno neenakost“. Za krog, iz katerega so ta načela izšla, so gotovo radikalna, saj v mnogočem presenečajo po svoji revolucionarnosti. Dоследna izvedba tega delovnega programa bi marsikaj postavila na glavo ali pa morda šele na prave noge. Najširši sloji naroda bi gotovo mnogo pridobili. Nasprotno bi pa posedujoča manjšina ne bila ravno vesela takih operacij. Ker moramo imeti pred očmi usodo vsega naroda, gotovo ne sme biti nejevolja redkih privilegirancev, ki kljub reformam itak ne padejo pod raven ostalih državljanov, ovira pri gradnji boljšega doma. Toda za vsako stvar je treba delavcev. Poraja se vprašanje, kdo bo uveljavil ta načela? In kako? Da, kdo in kako?! Mladina JNS se obrača na svoje somišljenike. To je občutno premalo, ker najbrže ne predstavljajo večine naroda in zlasti, ker mnogim uresničenje teh načel ni ravno po volji. To zadnje je najvažnejše. A OJNS se obrača predvsem na vso konstruktivno mladino. Prav bi bilo, če bi se mladina združila v delu za tak obraz sveta in tudi naše zemlje, ko ne bo krivic in nasilja nad narodi. Pogled v stvarnost nam pa ne obeta s te strani popolne rešitve. Mislim, da je za velike programe treba mobilizirati tiste sile, ki so na njihovem uresničenju življenjsko zainteresirane. Za načelo, naj pride zemlja v roke tistega, ki jo obdeluje, se bodo ogreli mali kmetje, bajtarji, viničarji, kmetsko delavstvo sploh. Toda prav go-

tovo se mu bodo protivili vsi tisti lastniki zemlje, ki je ne obdelujejo, vsi od preostankov fevdalne veleposesti pa do modernega meščanskega lastnika in njegovega vaškega tovariša, bogatega posestnika. Pri družbenih reformah moramo računati s prizadetimi družbenimi silami. Prostovoljno nihče ničesar ne odstopi. Še Tolstoj ni uresničil svojega evangelija in ni razdelil lastne zemlje, kaj šele, da bi ga drugi posnemali. Ruski socialni revolucionarji, nasledniki narodnikov, so prav tako priznavali načelo, naj bo zemlja tistega, ki jo obdeluje, a se svojih načel niso držali, ko so prišli na oblast. Poučni primeri bi se lahko vlekli v nedogled. Na vprašanje, kako naj se izvedejo zamišljene reforme, izvemo iz delovnega programa OJNS malo več ko nič. Zgolj humaniteta in socialni idealizem ter preobrazba poedinčeve miselnosti in kar je še takih dobronamernih metod, ne jamčijo za resničen uspeh.

Na enem samem primeru smo ugotovili, da je program nekam nezadosten, ker ne vemo, kdo in kako naj ga uresniči. Podrobna razčlemba bi pokazala na razna njegova protislovja in na precejšnje nestvarnosti. Ako zagovarjamo dosledno izvedbo agrarne reforme, potem je treba poskrbeti ne le za to, da pride zemlja v roke tistih, ki jo obdelujejo, temveč predvsem za to, da se z njihovimi produkti ne okoriščajo tisti, ki jih niso pridelovali, sicer je lastništvo zemlje zgolj navidezno, ker lastnik od tega nič ni pridobil. S tem pa črtamo nekaj stanov, ki jih program ohranja pri življenju, četudi priznava potrebo, naj bo vez med proizvajalci in potrošniki čim krajša. Podobno je z drugimi panogami pridobivanja. Pravično plačilo za sleherno telesno in duševno delo je možno samo tedaj, ako si neki tretji od tega ničesar ne pridrži. Privatna lastnina pa ni mogoča brez takega pridržavanja. Da ne bo napačnega tolmačenja, moram poudariti, da je treba ločiti osebno lastnino od zasebne in od skupne, družbene. Osebna lastnina je plod osebnega dela, skupna skupnega, dočim sloni zasebna na delu drugih. Program dopušča zasebno lastnino samo tedaj, če izpolnjuje socialne funkcije in je združljiva z interesi družbe. Pri denarnih zavodih naj bo vkljub ohranitvi privatne lastnine stvarno uresničena njihova popolna socializacija v odnosu na njihovo poslovanje in svrhu, kateri ima služiti. Ali je to možno? Kar pripada v privatno lastništvo, ne more biti socializirano, ker v tem primeru pripada v skupno lastništvo. Program zelo omejuje privatno lastnino, dosledno uresničenje načel bi jo sploh odpravilo, saj predvideva toliko najrazličnejših ograd. Pravilo „Nihče ne sme imeti več kot je zaslužil in ob polni mizi ne sme biti lačnih“ (str. 63) pa tudi zahteva silne omejitve privatnega kapitala, če noče ostati samo na papirju. Program predvideva „najvišje obdavčenje brezdelnih dohodkov, ki naj take dohodke praktično onemogoči“. Torej 100 odst. davek naj pomaga do uresničenja načel, ki so vendarle grajena na obstoju zasebne lastnine. Toda

„Osnovna naloga gospodarske politike je: ustvariti zdravo, sorazmerno razvito gospodarstvo, ki bo iz lastnih sil ali pa s koristno zamenjavo nudilo dovolj sredstev za čim popolnejše kritje vseh kulturnih in ekonomskih potreb naroda ter možnost za zaposlitev vseh njegovih proizvajalnih sil. To mora biti namen narodnega gospodarstva, ne pa čim večji dobiček.“ (Str. 44.)

Vsiljuje se vprašanje, če je zgolj reformirano gospodarstvo zmožno življenja brez stremljenja po čim večjem dobičku. Razni primeri stanovskega, dirigiranega in sploh tem načelom zelo podobnega gospodarstva ne potrjujejo gornjih izvajanj.

Zelo zgrešeno je gledanje na industrijalizacijo, ki naj služi predvsem kot pomoč naši relativni prenaseljenosti. Z njo naj zaposlimo višek agrarnega prebivalstva. Torej naj bo neko mašilo. Prvenstveno pa industrijalizacija pomeni najmodernejši način pridobivanja, popolna uporaba tehnike in znanosti vse povsod,



tudi v kmetijstvu. V današnjem družbenem okviru prinaša s seboj nadprodukcijo, brezposelnost, krizo. Kljub temu jo moramo pospeševati, saj je osnovni gospodarski pogoj resnične osamosvojitve naroda. Po svoji naravi pa v zadnjih konsekvencah tirja takšno stanje, ko bo organizacija produkcije in konzuma v tistem soglasju, ki odpravlja družbeno anarhijo in onemogoča brezglavo gospodarjenje. Industrijalizacija pomeni dvig načina pridobivanja na višjo stopnjo, ko s čim manjšimi stroški in trdom produciramo kar največ. Seveda, dokler se giblje v sedanjem okviru, zaman pišemo, da si ne smemo dovoljevati luksuza nadprodukcije v poedinih panogah. Zakoni gospodarskega in družbenega procesa se ne ustavljajo na naših mejah. Z ozirom na zahtevane notranje reforme se mi zdi kaj nelogično, ako izločamo iz razpravljanja vodstvo naše zunanje politike.

Program OJNS je po svojih bistvenih tendencah in po načinu, ki ga postavlja za rešitev svojih nalog, nejasen. Predvsem operira z državo kot neko nadstanovsko, vsem in vsakomur pravično tvorbo. Napačno je mnenje, da neki upravopolitični aparat sam po sebi lahko predstavlja nevtralno silo. Državna organizacija rimskega imperija je služila patricijem, fevdalni upravni sistem fevdalni gospodi, srednjeveške mestne samouprave nastajajočemu meščanstvu in moderna meščanska država tudi služi svojim ustvariteljem. Četudi naše prilike pustimo na strani, vidimo, da je vsa zgodovina, posebej pa še pestra polpretekla in sedanja doba, polna primerov bojev za oblast v državah. Po pariški vstaji leta 1930. je bankir ustoličil „meščanskega kralja“ Ludvika Filipa, ki gotovo ni deloval proti interesom stanu, ki ga je povzdignil na prestol. Državlansko vojno v Španiji je sprožil predvsem odpor fevdalnih krogov proti reformam demokratične meščanske vlade. V Franciji je plutokracija storila vse, da onemogoči izboljšanje socialne zakonodaje in spet odpravi itak pičle pridobitve ljudske fronte. Kamor sežemo, povsod kopa primerov, ki govore proti lepim željam, naj se ustvari socialni mir v socialni pravičnosti. Tega miru ni in je kvečjemu maska za dejansko stanje. Vem za podjetje, kjer so gesla o delovni skupnosti velike tovarniške družine in njenem sožitju mnogo koristila podjetniku, malo pa delavcem. Pri nas je nedavna zahteva po poddržavljenju Narodne banke izzvala ostre proteste delničarjev. Koliko bojev je bilo treba za delno rešitev „hrvaškega vprašanja“. V kolikor smo deležni socialnega miru, bi ga takoj porušila borba za uveljavljanje obravnavanih načel. Mislim, da je povsem upravičen dvom v stanovsko državo z resnično socialno pravičnostjo. Znova se moramo vprašati, kdo bo organiziral družbo, ki „mora izločiti iz sebe skupnosti ‚škodljive‘ poklice, katerim je špekulacija na tuje žulje in znoj edino opravilo“? Kdo in kako? Kdo naj konkretno določa „vrhovni skupni smoter in interes“? Kdo naj se v „pravični hierarhiji interesov“ prostovoljno in disciplinirano podredi? Na ta vprašanja ni zadovoljivih odgovorov. V kotlu družbenih dogajanj moramo s kemično natančnostjo razkrajati in spajati prvine, da se res kaj skuha.

Ker se ni bati, da bi napredna mladina šla čez drn in strn za svojim programom, moramo vzeti njena načela kot osvetlitev perečih sodobnih problemov. Določeni krog mlajših meščanskih politikov je pogumno povedal, da stari časi tonejo in nastajajo novi. Pri tem hoče rešiti, kar se rešiti da. Zaveda se, da se pripravlja novo osemnajsto leto. Očitno je stremljenje, da tudi v novih razmerah ohrani meščanstvo vodilno vlogo. Načela OJNS obravnavajo skoraj vsa aktualna vprašanja in to je za zdaj njihova pozitivnost. Dotaknil sem se nekaj glavnih zadev, pripomnil bi še, da pogrešam skrbi za zamejske rojake. Morda je zapopadena v načelu popolne enakopravnosti vseh držav? Enakopravnost držav ni enaka narodni enakopravnosti, je pa v tesni medsebojni povezanosti.

Kljub svoji nejasnosti vsebuje program mnogo res naprednega. Razveselilo me je zlasti poglavje o ženski enakopravnosti, ki je v celoti sprejemljivo. Sestavljalci programa so odkrito pogledali stvarnem v obraz, priznali dosedanja razvoj doma in v svetu ter s svoje strani nakazali pot v boljše čase. Če bo njihova beseda tudi meso postala, se bomo pa morda že v kratkem lahko prepričali, kajti za vse prihaja čas, ko bo treba spremeniti besede v dejanja.

Neizprosna življenjska stvarnost bo pomenila vse narejeno in izumetničeno. Kar bo prestalo ogenj hude preizkušnje, bo zaživelo in ostalo, vse drugo bo pa za dokaz, da gre življenje svojo pot mimo najlepših načel, zapovedi in programov.

**Janez Jalen: Previsi.** Niz dogodkov. Založila „Naša knjiga“. Jugoslovanska knjigarna. Str. 239. Cena 75 din.

Zbirko svojih povestic je poimenoval Janez Jalen „niz dogodkov“, da bi mogoče tako poudaril njihov realizem. To so nedolžne, nekoliko moralizujuče povestice, ki se dogajajo skoraj izključno v alpski okolici in z alpskimi ljudmi, ki so vase zaprti. Vendar pa imajo tudi ti alpski ljudje svoje posebno, nekoliko zastrto duševnost, ki jo jemlje Jalen vedno silno resno. Tako gleda na pr. svojega očitno nekoliko filistrskega profesorja Groma (Zgodnji macesen) čisto brez senčice ironije. Podobno je v drugih povestih. V „Muhi“ premišljuje „po nedolžnem preganjani pošteni fant“ France: „... da je Bog prav za prav moral ustvariti muhe in še prav veliko. Zavaljo lastovk jih je moral, brez katerih bi bila vas vse poletje mrtva in bi ne bilo sreče ne pri živini in ne pri ljudeh. Kaj naj bi mar lastovke čebele jedle, če bi muh ne bilo. In potem bi še strdi ne bilo zoper prehlade in za potice in potem bi še Bog ve česa ne bilo.“ O prisrčna naivnost! Človek bi se tu samo vprašal, ali misli avtor čisto resno, da je Bog ustvaril majhne ribe zato, da so plen „velikim“. Tako je pač v Jalenovem svetu vse lepo urejeno in ni problemov, če le človek posluša neke moralne nauke. Te povestice so zato zanimive, ker sodijo prav za prav v osemnajsto stoletje. To so moralizujuče povesti, v katerih se grešnik pokori in mora na pr. prevzeti Hanz končno prositi kruha (Spomenik padlim). Razumljivo je, da v teh povestih niti ni sledu dela Voltairejevega, na čigar „Candida“ Jalen včasih spominja. Prav tako pa so ali mimo njega s svojo ironijo, svojim nemirom in poglobljenostjo tudi Cankar, Kosmač ali Miško Kranjec. Prav radi pomanjkanja vseh problemov bodo pa te povesti mogoče še marsikomu všeč.

**Lah Ivan, dr., Druga knjiga spominov.** Založil odbor za postavitev nagrobnega spomenika dr. Ivanu Lahu. Ljubljana 1940. 8<sup>o</sup>. 190 str.

Avtor nas vodi v svoji drugi knjigi spominov po avstrijskih taboriščih za politične osumljence od ljubljanskega gradu čez Lipnico v okolico Dunaja 1915-16, k vojakom na Dunaj in na vzhodno bojišče 1916-1917 in na to v bolnico v Prago, kjer je 1918 doživel razpad Avstro-Ogrske in osamosvojitve njenih narodov. Spomini nosijo Lahov osebni pečat ter ga kažejo kot moža globokega narodnega prepričanja v tradicijah slovansko usmerjene generacije druge polovice XIX. stoletja. Narodnostno čustvovanje je osnova Lahovega revolucionarnega gledanja na čas in življenje ter so baš radi tega politična razgledanost, socialna problematika ali gospodarski razvoj podrejeni načelnemu protiavtstrijskemu stališču njegovega srca ter za to kot kompleks vprašanj dobe ne obstojajo. S tem ponazorjujejo pričujoči spomini poleg Lahove osebnosti tudi razpoloženje liberalnih slovansko usmerjenih Slovencev pred in v času svetovne vojne, deloma pa tudi še v jugoslovanski dobi.

Job.



